

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Кафедра фінансів, обліку і оподаткування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**АНАЛІЗ І АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА**

(на матеріалах Товариства з додатковою відповідальністю «Чернівецький
хімічний завод», м. Чернівці)

Студента 2 курсу, 703 групи
денної форми навчання
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
освітньої програми «Облік і оподаткування»

Рилєєв
Микола
Сергійович

Науковий керівник
к.е.н.

Столяр
Людмила
Георгіївна

Завідувачка кафедри
д.е.н., професор

Чорновол
Алла
Олегівна

Чернівці 2024

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА	8
1.1. Економічний зміст та критерії ефективності функціонування підприємства	8
1.2. Організаційно-інформаційна модель аналізу діяльності підприємства	14
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТДВ «ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ХІМЗАВОД» ЗА 2021-2023 РР.	22
2.1. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства	22
2.2. Аналіз рентабельності та ділової активності	30
2.3. ДЕА-метод в системі оцінки ефективності діяльності підприємств лакофарбової промисловості	35
Висновки до розділу 2	41
РОЗДІЛ 3. АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА	42
3.1. Основні концепції аудиту ефективності управлінської та практичної діяльності на підприємстві	42
3.2. Управлінський аудит в системі підвищення ефективності діяльності підприємства	49
Висновки до розділу 3	58
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Критерій ефективності функціонування чи не найважливіший для будь-якого сучасного підприємства особливо у умовах повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України. Як досягти максимальної результативності в розрізі всіх господарських та управлінських процесів – це питання, що хвилює кожного керівника чи власника бізнесу. Способи вимірювання рівня ефективності, визначення факторів, які сприяють зростанню даного явища або ж є «бар'єром» на даному шляху, - все це вже довгі роки посідає центральне місце в науково-практичних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених.

Господарюючі одиниці, не залежно від видів економічної діяльності, прагнуть до збільшення віддачі з вкладених коштів, трудового та інтелектуального капіталу, що за всіма параметрами відповідає категорії «ефективності». Особливо актуальним таке питання є для підприємств хімічної промисловості, коли сьогодні вони знаходяться в не найкращому становищі та потребують докорінних перетворень.

Кризове середовище, яке сьогодні змушує кожне підприємство оптимізувати всі свої ресурси, що можливо лише при чітко організованій системі управління, де налагоджені всі функції: планування, облік, аналіз, контроль (аудит). За інших обставин, визначити напрямок в якому «рухатися» далі в найближчій перспективі, є утопічним припущенням. Окрім того, динаміка, яка притаманна ринку вимагає постійного оновлення інструментарію для збору даних та комплексного оцінювання ефективності функціонування вітчизняного підприємства. Інноваційні методи і підходи, системність під час аналітичних розрахунків, всеохопленість навіть найменш значимих факторів – головна задача, що постає перед науковцями, які присвятили свої праці оцінці та забезпеченості ефективності в діяльності підприємства.

Проте жодна методика оцінки не буде дієвою за відсутності вихідної реальної інформації, що може бути сформована лише в межах контрольно-

аналітичної підсистеми. Тому, коли мова йде про розрахунок рівня результативності будь-якого господарства чи бізнесу, варто відштовхуватися від моменту облікової фіксації найголовнішим складових: доходів, витрат, спожитих ресурсів, прибутків. Саме за таких обставин актуальним завданням сьогодні є створення цілісної системи управління ефективності господарської діяльності підприємства, включаючи аналіз, традиційний та управлінський аудит.

Наукові вітчизняні та зарубіжні кола сповнені праць, які розкривають теоретичні, методичні та прикладні засади інформаційного забезпечення та аналітичного вимірювання ефективності функціонування сучасного підприємства. Проте варто звернути увагу на найбільш ґрунтовні доробки таких дослідників як: І. О. Бланк, Є. В. Мних та Н. С. Барабаш, В. О. Мец, Г. В. Мітрофанов, Р. О. Костирко, Я. Д. Крупки, В. С. Рудницький, А. В. Поддєрьогіна, Л. О. Устенко, Й. І. Яремко, Е. Долан, В. Купер, М. Фарел, С. Хорнґрен, Дж. Робертсона, Л. А. Бернстайна, Р. Брейлі, Д. Машалла та ін.

Як би поглиблено не виконувалися наукові дослідження з будь-якого питання, завжди буде місце для додаткових дослідів і нововведень. Аналогічно це стосується і критеріїв ефективності господарської діяльності. Так, дискусійними або ж не розкритими для підприємств лакофарбової промисловості залишаються такі питання: а) система показників ефективності; б) понятійний апарат і критерії результативності функціонування; в) галузева специфіка при вимірюванні доходів (результатів) і витрат (спожитих ресурсів). І безумовно, системна та єдина методика, яка дасть узагальнюючу характеристику ефективності для буд-якого підприємства, не залежно від його масштабів та напрямків господарювання.

Бажання зробити власний вклад в окреслене науково-практичне поле стало головним критерієм вибору теми під час написання кваліфікаційної роботи, допомогло визначити мету і подальші завдання дослідницького спрямування.

Метою кваліфікаційної роботи є формування і узагальнення теоретико-

методичних засад та розробка практичних рекомендацій, що направлені на оптимізацію контрольно-аналітичного забезпечення управління ефективністю діяльності промислових підприємств у цілому та ТДВ "Чернівецький хімзавод" зокрема.

Досягнення мети є можливим в ході виконання таких **завдань**:

- науково обґрунтувати контекст економічної дефініції «економічна ефективність» із розкриттям утворюючих її факторів;
- висвітлити на основні комплексного підходу елементи організаційно-інформаційної моделі аналізу ефективності промислового підприємства;
- провести загальний та факторний аналіз ефективності господарювання досліджуваного підприємства;
- встановити найбільш вагоміші концептуальні засади аудиту ефективності як управління так і окремих господарських процесів;
- узагальнити підходи складові компоненти управлінського аудиту ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства;
- розробити систему висновків та пропозицій спрямованих на удосконалення методичного інструментарію аналізу та аудиту ефективності діяльності підприємств, а також підвищення економічної ефективності функціонування ТДВ "Чернівецький хімзавод" у наступних звітних періодах

Об'єктом дослідження виступає процес аналізу, традиційного та управлінського аудиту економічної ефективності фінансово-господарської діяльності виробничих підприємств в цілому та ТДВ "Чернівецький хімзавод" зокрема.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні засади обліково-контрольного забезпечення системи управління ефективністю господарювання промислових підприємств.

Методи дослідження базуються на діалектичному підході в процесі вивчення сучасного стану аналізу та аудиту ефективності діяльності. Проведене дослідження передбачало використання таких методів: аналізу і синтезу, індукції та дедукції (при обґрунтуванні та розкритті сутності поняття

«ефективність» та «економічна ефективність», як контрольної-аналітичної категорії категорії), методи фінансового аналізу (для оцінки динаміки фінансових результатів та встановлення тенденцій розвитку рентабельності й ділової активності підприємства), метод ланцюгових підстановок та абсолютних різниць (для оцінки впливу факторів на рентабельність активів за факторною моделлю «Дюпон») тощо.

Інформаційною базою дослідження виступили чинні законодавчі, нормативно-правові акти, які стосуються підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, аналізу та аудиту ефективності функціонування, наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів, періодичні видання, матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. Фактографічна інформація, яка використана під час досліджень, включає в себе облікову та звітну інформацію, що характеризує фінансово-господарську діяльність ТДВ "Чернівецький хімзавод" за 2021-2023 рр.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних, методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення методики аналізу та аудиту економічної ефективності суб'єктів господарювання. Найважливіші наукові результати, отримані в процесі виконання кваліфікаційної роботи, полягають у наступному:

- систематизовано підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо визначення таких категорій як «ефективність» та «економічна ефективність», а також факторів, які їх визначають;
- адаптовано методику DEA в системі оцінки ефективності діяльності підприємств лакофарбової промисловості на основі груп показників з точки зору ознак економічності, екологічності та соціальності;
- узагальнено концептуальні засади як класичного, так і управлінського аудиту ефективності функціонування та використання ресурсів промислових підприємств.

Практична значимість проведених досліджень полягає у розробці методичних та практичних рекомендацій щодо удосконалення аналізу та

аудиту ефективності, що дозволить покращити якість економічної інформації в системі обґрунтування оперативних, тактичних та стратегічних управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності й використання ресурсного потенціалу підприємств виробничої сфери.

Публікації. За результатами досліджень опубліковано одну наукову працю загальним обсягом 0,5 друк. арк. [48].

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 60 сторінках друкованого тексту. Робота містить 17 таблиць, 9 рисунків. Список використаних джерел налічує 76 найменувань на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Економічний зміст та критерії ефективності функціонування підприємства

Сучасне підприємство, яке сьогодні межує на грані виживання і банкрутства, має максимально направити всі свої зусилля та потенціал для створення високоефективної діяльності. Лише за таких обставин можна протистояти податковому тиску, жорстким зовнішнім факторам і фінансовим «катаклізмам».

Ефективність – категорія, що відрізняється своєю широкомасштабністю, багатогранністю та неоднозначністю. Саме економічна ефективність визнана фундаментом для господарської діяльності будь-якого бізнесу. Не дарма, ще Є.В. Мних та його наукова партнерша Н.С. Барабаш застосовують поняття «ефективність» під час опису успішного функціонування, виділяючи оціночні параметри: динамізм, комплексність, єдність та цілісність [25].

Походження терміну «ефективність» має латинські корені. Так корінь слова – це «effectus», що в прямому перекладі звучить, як «результат, наслідок будь-яких дій або ж причин». В інших словниках зустрічається більш повне слово «effectivus», яке характеризує не наслідок якої дії, а наперед спланованої. Тому ефективність може в загальному трактуватися як результат передбаченої та чітко націленої дії [68].

Історики економічної думки стверджують, що «батьками» поняття «ефективність» в свій час стали Ф. Кене та В. Петті, які перші пробували наповнити економічний категорійний апарат даним терміном. Однак застосування ними цього поняття було неповноцінне, оскільки головне призначення вживання акцентувало увагу на рівні результативності заходів, що були зроблені урядовими чи приватними структурами [7, с. 24-25].

Однак на цьому історія становлення і еволюції терміну «ефективність» не зупиняється. Послідовник Д. Рікардо щільно наповнює свої праці саме цим економічним поняттям, використовуючи його в контексті співвідношення отриманого оціненого результату із витратами. Таке розуміння «ефективності» вже наближується до сучасного розуміння. Ще одним важливим доробком цього вченого є не просто роз'яснення теоретичного змісту, але розробка методичних правил оцінювання ефективності капіталу. Центральна теза Д. Рікарда в цьому напрямку: «чим менш довговічний капітал, тим більше потрібно витратити праці для збереження його первісної ефективності». По праву, цей вислів став точкою відліку для поняття «ефективність», та надав йому повноправного статусу економічної категорії [58, с. 177].

Проте вже наприкінці ХІХ ст. поняття «ефективність» - це вже не тільки економічна категорія, оскільки масштабність застосування дозволило вживати його під час оцінки різносторонніх явищ, дій, процесів.

Сьогодні універсальність «ефективності» проявляється у повноцінному застосуванні майже у всіх сферах людського життя: від економічного, до медичного, побутового, соціального тощо. Однак, в основі даної категорії можна виокремити найголовніші підходи (рис. Б1).

Варто погодитись з М.Х. Месконом, що термін «ефективність» одне із масштабних економічних понять, оскільки без додаткових уточнень важко встановити, яке саме співвідношення мають на увазі науковці: а) між результатами і витратами; б) між результатом і поставленими цілями (цільовими параметрами); в) між результатом і потребами; г) між результатом і задіяними цінностями тощо [74].

Постійна орієнтація на європейський та міжнародний досвід вимагає розкриття цього поняття з позиції наших іноземних «еталонів». Так західна економічна література є неоднозначною в застосуванні понять, що описують дані процеси. В ній зустрічається два терміни: *effectiveness*, *efficiency* [70, с. 79]. При цьому, зі слів американських менеджерів це зовсім не тотожні поняття.

Звертаючись до сучасних англо-українських словників, встановлено, що в

якості ефективності запропоновано лише одне слово – efficiency. Щодо effectiveness, то відсутній переклад цього терміну, і одночасно пере посилається на попереднє поняття.

Що ж розуміють вітчизняні практики під efficiency і яка його практична цінність? На відміну від вітчизняного аналога, це слово не характеризує успіх або ж успішність діяльності, в прямому сенсі – це «робити речі правильно» [47, с. 277]. Ще один нюанс efficiency – його виключно кількісна сторона, оскільки її оцінка може здійснювати лише через спектр різних коефіцієнтів та показників.

Англомовні менеджери, пояснюючи сутність effectiveness, зауважують, що це поняття є місткішим і в свій склад включає більш вузке – efficiency. Тут мова йде про те, що бізнес структура «робить правильні речі». Її оцінка не обмежується виключно кількісною стороною лише результатів і наслідків роботи, акцент робиться на самому процесі функціонування: від цілей, управління ними і до кінцевих показників. Effectiveness втілює в собі підприємницький талант, який виміряти кількісно з високим рівнем об'єктивності неможливо.

О.М. Рац в своїх дослідженнях проводить паралелі між «efficiency» та «performance», наголошуючи на тому, що в іноземній літературі ці слова трактуються майже ідентично. Так переклад слова «performance» - це стан підприємства, що розкривається через призму фінансових та не фінансових показників, засвідчують сучасний розвиток та перспективи на майбутнє [47, с. 276]. Єдність думок невласлива вітчизняним та зарубіжним науковцям, коли мова йде про тлумачення поняття «ефективність» (табл. Б1).

«Різнобарв'я» поглядів не дозволяє виділити спільного і єдиного визначення, проте можна виділити найбільш вагоміші характеристики «ефективності»:

- а) є складною, комплексною категорією [24; 55; 62; 63];
- б) це відносна величина, що базується на зіставленні ефекту із спожитими ресурсами [21; 40; 53; 75];

в) ідентифікується як рентабельність або ж результативність функціонування [5; 47; 51; 68-69].

Моніторинг спеціалізованих економічних джерел дозволив виділити два базових підходи, що найчастіше зустрічаються при розкритті сенсу поняття «ефективність» (рис. Б2).

Зіставлення цих підходів дозволив дійти висновку, що вони не суперечать один одному. Різниця лише в складності розуміння та обчислення показника ефективності. Так, оцінити кількісно якість результату у співвідношенні до поставленої мети досить складно. Саме тому практична цінність та вживаність підходу «результат-мета» сьогодні є мінімальною та розглядається більше як альтернативна аналітична методика. Відповідно, відносне порівняння витрат і вартості використаних ресурсів – є найбільш популярним способом оцінки ефективності господарювання.

В практичному вжитку є чимало різновидностей ефективності: економічна, соціальна, правова, інноваційна, економічна та інші. При цьому всі вони зовсім різні і не можуть бути ототожненими. Для того, щоб дане твердження було обґрунтоване, було вивчено сутність поняття «економічна ефективність» та розкрито результати дослідження в табл. Б2.

Беручи за основу визначення із табл. Б2, нами було систематизовано класифікаційні ознаки та підвиди економічної ефективності (рис. Б3).

Проте, хороший керівник або ж власник бізнесу має не просто знати, що таке економічна ефективність, але і розуміти, які фактори і в якому розмірі можуть вплинути на неї. Саме тому, нами було систематизовано всі можливі фактори, які задіяні в механізмі підвищення результативності функціонування сучасного підприємства (рис. Б4). В зазначеній графічній схемі виділено зовнішні та внутрішні передумови, проте слід пам'ятати, що всі вони мають ще структуруватися на негативні і позитивні. Оскільки максимальна результативність підприємства може бути досягнута лише при посиленні «сильних» факторів зі знаком «+», та нейтралізації тих, що мінімізують ефект від споживання наявного потенціалу.

В ситуації із обмеженим обсягом всіх видів ресурсів, керівництво повинно зосереджувати всі свої зусилля на найбільш повному та оптимальному їх споживанні або ж використанні. За інших обставин, жодні розрахунки або методичні підходи не покажуть позитивні динамічні зміни в контексті ефективності функціонування.

Багатогранність, що властива економічній ефективності, у вітчизняних аналітиків є змога не тільки розробити систему показників на базі різних методів та прийомів, але і максимально адаптувати до специфіки господарської діяльності конкретного підприємства.

Уніфікація, що передбачає зведення до спільного знаменника всіх існуючих методичних підходів, повинна бути обґрунтованою думками і твердженнями найвпливовіших вчених вітчизняного та зарубіжного наукового простору.

Найбільш впливовіша група вчених аналітичного спрямування – П. Друкер, та М. Фарелл, ефективність має кількісно вимірюватися як відносне зіставлення продуктів виробництва із використаними ресурсами [69; 70]. Варто відзначити, що мова в такому випадку йде виключно про промисловість, а як же адаптувати подібний показник до інших галузей? Беручи за основу головний постулат такого твердження, економічна ефективність буде визначена як ділення результату (виручка від продажу товарів або послуг; дохід від іншої операційної діяльності) до понесених витрат.

Схожими є положення в працях К. Макконелла та С. Брю, які економічну ефективність представляють через схему «витрати-випуск», де відстежується тісний зв'язок між обсягом обмежених ресурсів та оціненим кінцевим результатом виробництва [75, с. 147]. Знову ж, це параметри промислової економічної ефективності.

Є і представники витратного підходу в оцінці ефективності – Сметанюк О. А., Созівець та О. П. За їх словами, ефективність може бути вимірною, як здатність отримати належний розмір результату від понесених витрат [53, с. 137]. Механізм аналітичної оцінки ефективності господарювання сучасного

підприємства складається з трьох блоків (рис. Б5):

- 1) набір показників або ключових показників ефективності;
- 2) спосіб визначення нормативних та цільових значень ключових показників ефективності;
- 3) процес управління – постановка завдань, планування роботи та аналіз результатів.

Ключові показники ефективності – обмежений набір основних параметрів, які використовуються керівництвом для відстежування і діагностики результатів діяльності підприємства та наступного прийняття на їх основі управлінських рішень. Ці показники повинні відображати всю найважливішу інформацію для управління господарською діяльністю. Звичайно, для підприємств різних галузей і типів у різний час та за неоднакових умов показники ефективності будуть відрізнятися.

Змістовним є обґрунтування методики обчислення показників ефективності Отенко В. І. Він стверджує, що є можливість визначити дані показники двома способами:

- 1) ресурсний – зіставлення результатів із розміром авансованих ресурсів;
- 2) витратний – порівняння із вартістю понесених витрат, розміром спожитих факторів [60].

Більшу кількість варіантів в системі оцінки ефективності пропонує А. Ю. Мандріка [22], яка в своїй праці виділяє три аналітичні моделі (рис. Б6).

Інтеграція даних трьох моделей утворює комплексну систему фінансової оцінки господарюючої одиниці. В розрізі кожної окремої моделі зіставлення двох протиставлених складових дозволяє визначити рівень ефективності господарювання на різних рівнях та в різних сферах [22].

На нашу думку, така методика дозволяє візуально зобразити всі отримані результати діяльності (продукт, дохід, грошовий потік) та понесені витрати (спожиті ресурси, здійснені платежі тощо). Проте варто доповнити, що повинно бути не просто порівняння складових моделей, але й відносно їх зіставлення. Оскільки тільки за таким умов оцінювання буде носити об'єктивний характер.

Практична цінність описаних моделей зростає із розумінням того, що розрахунки можуть виконуватися на рівні всього підприємства та окремого підрозділу, за умови, що налагоджена належна облікова деталізація. Для системи управління подібна інформація буде дуже корисною, оскільки дозволить вчасно реагувати на будь-які фінансові «збої» на найнижчих рівнях та проміжних ланках.

Намагаючись адаптувати показник із виробничого до торговельного або іншого операційного напрямку, доходимо висновку, що показник ефективності розраховується як співвідношення ефекту (приріст корисного результату) і витрат, що забезпечили цей приріст. Під час обчислення показника економічної ефективності важливе значення має критерій її оцінювання – визначена ознака, що характеризує якісну сутність економічного процесу, на основі якого визначається ступінь ефективності реалізації підприємством своїх головних функцій з обслуговування потреб ринку.

Проте, реалії сучасної наукової думки засвідчують відсутність єдиного показника, розрахунок якого дав би одразу загальну характеристику рівня ефективності досліджуваного об'єкту, бізнес одиниці або ж організації. Як стверджують вчені, причиною такої ситуації є багатогранність, універсальність та водночас специфічність самої категорії «економічна ефективність».

Саме тому, розробка системи показників та методів їх оцінювання є важливим завданням не тільки подальшого дослідження, але і системи управління будь-якого сучасного підприємства, враховуючи актуальність та затребуваність даного параметру господарювання в кризових умовах.

1.2. Організаційно-інформаційна модель ефективності діяльності підприємства

Питання ефективності є одвічною задачею для будь-якого власника

бізнесу. Яка б не була економічна чи політична ситуація в країні, раціонально та оптимізовано використовувати свій наявний фінансовий, майновий та трудовий потенціал є важливою умовою для досягнення поставлених цілей і задач. Детальне розкриття сутності терміну «ефективність» дозволяє стверджувати про її багатогранність та неоднозначність, що потребує застосування на практиці різних важелів та індикаторів для її вимірювання.

Найбільш простішими для визначення рівня ефективності були пропозиції Р.О. Костирко, що зводить дане поняття до відносного зіставлення між доходами (результатами) і витратами [18, с. 331]. Саме на такому твердженні ми і побудуємо свої аналітичні оцінки для базового підприємства лакофарбової промисловості.

В методичному та прикладному значенні при вирішенні питань аналізу ефективності функціонування відзначились відомі вчені-аналітики, серед яких зробили П. Ю. Буряк, Г. І. Кіндрацька, М. Я. Коробов, Л. А. Лахтіонова, О. В. Павловські, П. Я. Попович, Г. В. Савицька, М. Г. Чумаченко, М. В. Мних тощо. Проте всі пропоновані показники не можуть бути вічно актуальними, оскільки будь-які зміни звітності, що є інформаційним «фундаментом» для аналітичних оцінок вимагають відповідних коректувань для коефіцієнтів, індикаторів, критеріїв. Саме тому, наше завдання розробити сучасну систему економічного аналізу ефективності для промислового підприємства.

Одним із відправних блоків організаційно-інформаційної моделі аналізу рівня ефективності діяльності є блок «мета і завдання аналізу» (рис. 1.1).

В якості суб'єктів аналізу можуть бути як внутрішні так і зовнішні користувачі інформації. Проте рівень доступності даних буде різним. Якщо для внутрішнього керівництва буде вільний доступ до найбільш деталізованої інформації, то для зовнішніх суб'єктів все обмежиться даними фінансової звітності, на підставі якої можна максимум обчислити показники рентабельності.

З усього спектру блоків організаційно-інформаційної моделі аналізу за рівнем важливості варто відмітити ті, що розкривають методичний

інструментарій, інформаційну базу та систему аналітичних показників.

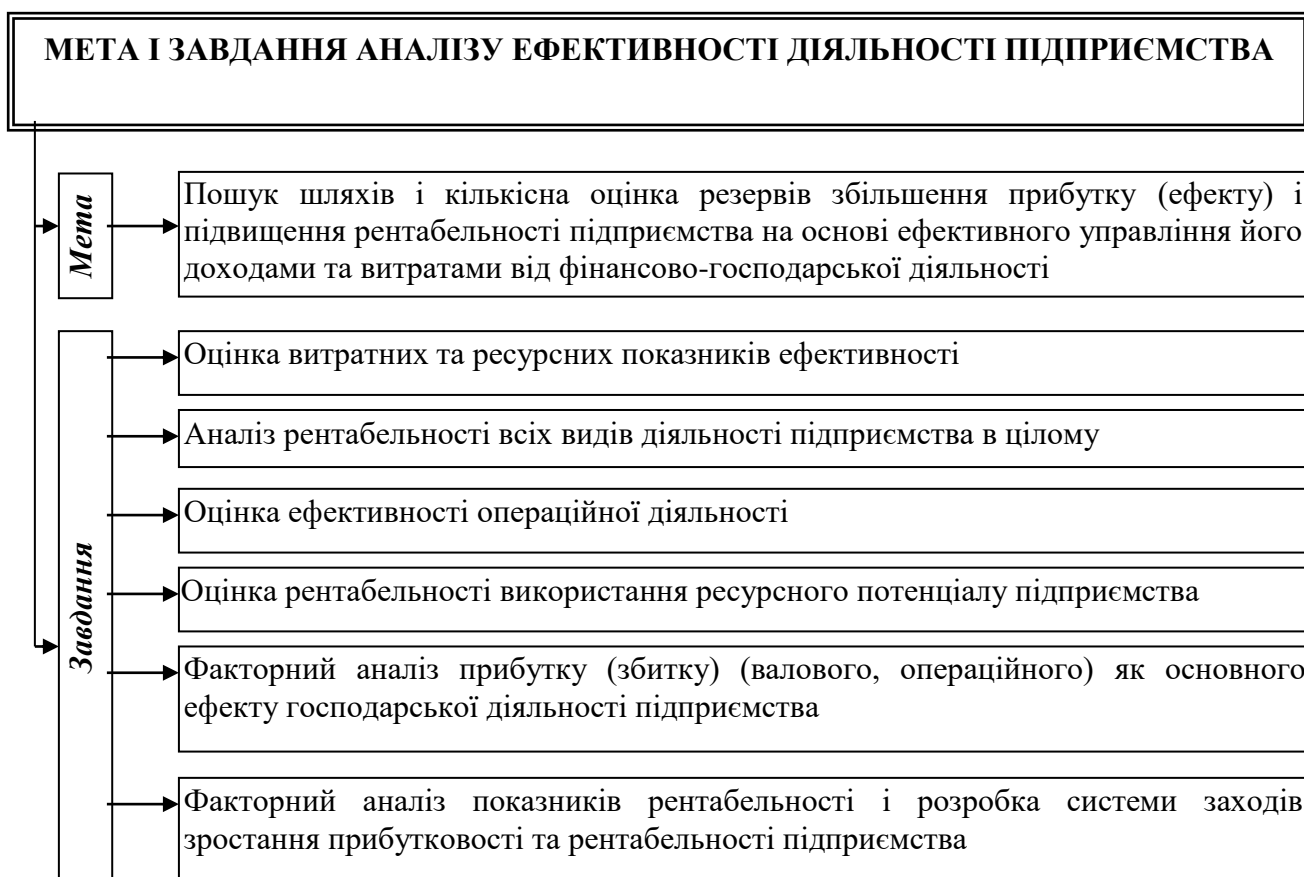

Рис. 1.1. Мета і завдання аналізу ефективності господарської діяльності

Методики аналізу – це широке «поле» для наукових досліджень вчених, дисертантів та практиків. Сьогодні чимала кількість методів пропонується для оцінювання ефективності, окремі з яких є більш популярними, інші через свою складність є менш затребуваними (табл. В1).

П. Друкер, Є. В. Мних та Н. С. Барабаш рекомендують при виборі того чи іншого методу опиратися на такі критерії:

- 1) інтерпретація результатів;
- 2) виявлення слабких сторін;
- 3) різноманітність показників;
- 4) мінімальна кількість залучених аналітиків;
- 5) незначні витрати часу;
- 6) фінансові витрати;
- 7) рівень об'єктивності;

- 8) доступність використання на практиці керуючими підрозділами;
- 9) оперативність та доступність у застосуванні;
- 10) достовірність результатів [25; 69].

Перевіряючи всі методи з табл. В1 за даними критеріями, було виявлено найбільшу відповідність у метода нечіткої логіки. Так це метод налаштований на:

- 1) однозначне інтерпретування рівня ефективності діяльності підприємства;
- 2) отримання достовірного результату оцінювання;
- 3) об'єктивний характер розрахунків;
- 4) мінімальний розмір супутніх витрат;
- 5) використання для будь-якого підприємства не залежно від його спеціалізації.

Зазначимо, що і законодавець у різні часи та різними органами виконавчої влади (Міністерство фінансів України, Державна податкова служба України, Національне агентство по запобіганню банкрутства тощо) у різні часи розробляло методичні рекомендації та методи аналізу ефективності фінансово-господарської діяльності [26-30; 44; 46].

Не забуваємо також, що фінансовий аналітик має досконале знати порядок ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності за національними та міжнародними стандартами [33-38]. Окремим нормативно-правовим актом виступає Податковий кодекс України [43].

Ще одним значимим блоком описуваної моделі аналізу є блок із назвою «Інформаційна база аналітичних досліджень». Наповнюючи змістом цей блок, слід ретельно описати всі можливі «першоджерела» числових даних із зазначенням їх аналітичних можливостей. Саме тому для системи аналізу ефективності функціонування ТДВ "Чернівецький хімзавод" було розписано кожну форму фінансової звітності, що може бути прямо або опосередковано використана в цілях аналізу (табл. 1.1).

Після визначення того, який інформаційний «фундамент» є в

розпорядженні аналітика, слід сформувавши систему показників, яка дасть змогу чітко встановити рівень ефективності господарської діяльності підприємства. Проте серед науковців в даній сфері немає єдності тверджень та поглядів.

Таблиця 1.1

Інформаційна база аналізу ефективності діяльності та її аналітичні можливості

Інформаційне джерело	Форма	Аналітичні можливості
Публічна фінансова звітність	Баланс (Звіт про фінансовий стан), Ф. №1	Оцінка динаміки власного капіталу в розрізі реінвестованого чистого прибутку. Розрахунок середньої вартості відповідних груп активів та капіталу в системі оцінки рентабельності.
	Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), Ф. №2	Горизонтальний і вертикальний аналіз фінансових результатів. Оцінка ефективності господарювання на основі показників рентабельності та ділової активності.
	Звіт про рух грошових коштів, Ф. №3	Оцінка руху грошових коштів в процесі операційної, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності.
	Звіт про власний капітал, Ф. №4	Оцінка змін у власному капіталі. Аналіз основних напрямків розподілу і споживання чистого прибутку. Оцінка позиції підприємства на ринку цінних паперів.
	Примітки до річної фінансової звітності, Ф. №5	Аналіз рентабельності окремих груп основних засобів (активної, пасивної частини). Оцінка ступеня впливу на фінансовий результат простроченої дебіторської заборгованості, нестач і втрат від псування цінностей.
Податкова звітність	Декларація про податок з прибутку підприємства	Розрахунок податку на прибуток в податковому обліку.
Інша інформація	Експертні оцінки	Аудиторські висновки щодо правильності визначення фінансових результатів та податку на прибуток.
	Дані управлінського обліку	Інформаційна база факторного аналізу операційного прибутку (склад, структура, асортимент реалізованої продукції, її собівартість тощо).

І тут слід прислухатися до практиків, які на власному досвіді можуть озвучити всі недоліки і переваги кожного окремого аналітичного коефіцієнту чи цілої методики. Фінансовий директор ДК «Агама» (м. Дніпро) А. Кривенко зазначає, що при розробці оптимального переліку показників потрібно враховувати стратегію компанії і цілі, яких вона прагне досягти. Якщо ж набір показників просто взяти із підручника, то такий економічний аналіз не принесе підприємству ніякої користі. Фінансовий директор медичного центру «АСК-Мед» (м. Київ) К. Кадирова вказує на те, що система оціночних показників

повинна враховувати специфіку діяльності підприємства, показники мають аналізуватися з визначеною періодичністю відповідно до потреб менеджменту і вимог бізнесу. Заступник фінансового директора компанії «Фосагро» (м. Івано-Франківськ) А. Черепанов зазначає, що розрахунок та використання в практичній діяльності підприємств навіть половини всіх можливих аналітичних коефіцієнтів є недоцільним, оскільки збір і обробка інформації в такому випадку будуть займати чимало часу. Тому для користувачів одного рівня, як правило, достатньо 5-7 аналітичних показників, які найбільш повно характеризують ефективність діяльності підприємства [56].

Відштовхуючись від висловлених думок аналітиків, було узагальнено список найбільш вживаних індикаторів в системі оцінки рівня ефективності господарської діяльності (табл. 1.2). При цьому акцент зроблено на доступність вихідної інформації під час аналітичних обчислень.

Таблиця 1.2

Основні показники та алгоритм їх розрахунку, що використовуються в аналізі ефективності господарської діяльності

№ з/п	Показник	Алгоритм розрахунку
1	2	3
Показники рентабельності		
1.	Рентабельність активів (майна, капіталу)	відношення валового, операційного прибутку до середньої вартості активів (ф. № 2, р. 2090 (2190) / ф. № 1, р. 1300)
2.	Рентабельність основних засобів	відношення валового, операційного прибутку до середньої вартості основних засобів (ф. № 2, р. 2090 (2190) / ф. № 1, р. 1010+1102+1101)
3.	Рентабельність власного капіталу	відношення валового, операційного прибутку до середньої вартості власного капіталу (ф. № 2, р. 2090 (2190) / ф. № 1, р. 1495)
4.	Рентабельність оборотних активів	відношення валового, операційного прибутку до середньої вартості оборотних активів (ф. № 2, р. 2090 (2190) / ф. № 1, р. 1195)
5.	Рентабельність реалізованої продукції за валовим (операційним) прибутком	відношення валового, операційного прибутку до чистого доходу від реалізації (ф. № 2, р. 2090 (2190) / ф. № 2, р. 2000)
Показники ділової активності		
6.	Оборотність активів, ресурсовіддача, обороти	$\frac{\text{Чиста виручка від реалізації (ЧВР)}}{\text{Середня вартість активів (капіталу)}}$
7.	Оборотність оборотних активів, обороти	$\frac{\text{ЧВР}}{\text{Середня вартість оборотних активів}}$

Продовження табл. 1.2

1	2	3
8.	Період 1 обороту обігових активів, дні	$\frac{360}{\text{Оборотність оборотних активів}}$
9.	Оборотність запасів, обороти	$\frac{\text{Собівартість реалізації}}{\text{Середні запаси}}$
10.	Період 1 обороту запасів, дні	$\frac{360}{\text{Оборотність запасів}}$
11.	Оборотність дебіторської заборгованості, обороти	$\frac{\text{Чиста виручка від реалізації}}{\text{Середня вартість дебіторської заборгованості}}$
12.	Період погашення дебіторської заборгованості, дні	$\frac{360}{\text{Оборотність дебіторської заборгованості}}$
13.	Період погашення кредиторської заборгованості, дні	$\frac{\text{Середня кредиторська заборгованість} * 360}{\text{Собівартість реалізації}}$
14.	Період операційного циклу, дні	Сума періодів запасу і дебіторської заборгованості
15.	Період фінансового циклу, дні	Різниця між періодом операційного циклу та періоду погашення кредиторської заборгованості
16.	Оборотність власного капіталу	$\frac{\text{ЧВР}}{\text{Середня вартість власного капіталу}}$

Запропонована методика є доречною для більшості підприємств, в т.ч. і підприємств лакофарбової промисловості. Це пов'язано з тим, що за основу взята доступна інформація публічної фінансової звітності. Проте в подальшому, таку методику варто розширити на більш деталізовані об'єкти – «стратегічно» важливі для кожного окремого підприємства. Це вже буде управлінське спрямування аналітичних оцінок та носити комерційний характер.

Можливими шляхи удосконалення такого управлінського (внутрішнього) аналізу впровадження елементів техніко-економічного, системного, ситуаційного, стратегічного аналізу із запозиченням статистичних методів вибіркового спостереження.

Для визначення місця досліджуваного підприємства в сучасному економічному просторі існуючих конкурентів з опором на сильні і слабкі місця варто проводити SWOT-аналіз. Він дозволить не просто визначити наскільки є ефектною діяльність, але і мінімізувати наявні «пробіли» в діяльності.

Висновки до розділу 1

За результатами проведених досліджень у даному розділі кваліфікаційної роботи можна зробити наступні висновки:

1. Економічна ефективність – результат економічної діяльності, економічних програм та заходів, що характеризується співставленням отриманого економічного ефекту, до витрат факторів, ресурсів, що зумовили отримання цього результату, досягнення найбільшого обсягу виробництва із застосуванням ресурсів певної вартості.
2. Поняття «ефективність», «ефект» та «результативність» є взаємодоповнюючими та взаємозалежними, але однозначно не є тотожними.
3. Проведений нами аналіз методик оцінки ефективності функціонування підприємства показав, що відсутній стандартизований та уніфікований підхід до аналізу та оцінки показників ефективності функціонування підприємства.
4. Оцінка ефективності діяльності промислових підприємств з урахуванням використання інформатизації управлінських та виробничих процесів в даний час може бути реалізована із застосуванням методичного апарату, який включає використання як традиційних фінансово-економічних методів, так й математичні і, зокрема, імовірнісні методи, якісні та евристичні методи.
5. Процеси дослідження та розробки показників ефективності функціонування постійно вдосконалюються, з'являються нові методи, підходи та концепції як оцінки функціонування, так і комплексної оцінки ефективності бізнесу шляхом створення нових технологій, програм, відкриття нових напрямків дослідження.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТДВ «ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ХІМЗАВОД» ЗА 2021-2023 РР.

2.1. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства

Сучасні реалії, в яких функціонують підприємства в умовах повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України, ще більше унеможливають досягнення основної мети створення комерційних суб'єктів господарювання – отримання прибутку.

У цьому контексті оперативний, тактичний та стратегічний аналіз фінансових результатів діяльності промислових підприємств, у т.ч. ТДВ "Чернівецький хімзавод", відіграє важливу роль в контексті не лише їх виживання, але й сталого розвитку та забезпечення прибутковості, а отже рентабельності. Прибутковість та рентабельність – це ключові характеристики оцінки ефективності діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної).

Першим етапом оцінки ефективності діяльності підприємства виступає горизонтальний аналіз доходів, витрат та фінансових результатів (табл. Д1).

Оцінюючі дані табл. Д1 констатуємо зменшення прибутковості діяльності ТДВ "Чернівецький хімзавод" у 2023 р. в порівнянні з 2022 р., про що свідчить зменшення чистого прибутку на 14748 тис. грн. або на 98.6 %. Навіть в умовах всесвітньої пандемії, анексії частини території України, а також повномасштабного вторгнення військової армії РФ, чистий прибуток не падав до такого низького рівня (чистий прибуток ТДВ "Чернівецький хімзавод" становив 8637, 13182, 10347, 14963 тис. грн. відповідно у 2019-2022 рр.).

Основною причиною зниження прибутковості діяльності ТДВ "Чернівецький хімзавод" протягом 2022-2023 рр. є значене зростання собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт і послуг), яка збільшилася аж на 11894 тис. грн. або на 27 %, у той час як відповідні чисті доходи підвищилися лише на 1600 тис. грн. або на 2.2 %. Зазначена динаміка

показників призвела до падіння валового прибутку на 10294 тис. грн. або на 37.9 %. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків показав, що зростання виробничої, а отже і реалізації, собівартості продукції по ТДВ "Чернівецький хімзагод" протягом 2022-2023 рр. був викликаний значним зростанням, насамперед, вартості сировини, матеріалів, тари, які надходили та продовжують надходити від іноземних постачальників.

Зниження платоспроможного попиту населення, бізнесу та державного сектору (економія та все для наших захисників) при підвищенні конкуренції, особливо з боку іноземних постачальників, знижує можливість ТДВ "Чернівецький хімзагод" у розмаху цінової варіації на основну та супутню продукцію лакофарбової промисловості, фільтрувальних патронів тощо.

Ще більшого зниження, в порівнянні з валовим прибутком, відбулося по фінансовому результату (прибутку) від операційної діяльності, а саме на 17875 тис. грн. або на 97.7 %. При цьому загальний обсяг операційних доходів зменшився на 8762 тис. грн. або на 10 %, а операційних витрат збільшився на 9113 тис. грн. або на 13.2 %, у т.ч. адміністративних та збутових витрат відповідно на 2554 та 704 тис. грн. або на 21.6 та 19 %. У цьому контексті відзначимо зменшення інших операційних доходів на 10362 тис. грн. або на 63.6 %, у т.ч. за рахунок падіння доходів від позитивної курсової різниці на 11037 тис. грн. або на 84 %, а також інших операційних витрат на 6039 тис. грн. або на 62.4 %, у т.ч. негативної курсової різниці на 4458 тис. грн. або на 71.5 %.

Протягом досліджуваних періодів ТДВ "Чернівецький хімзагод" для фінансування своєї діяльності постійно залучало короткострокові кредити банків, що призвело до відображення в бухгалтерській звітності формі № 2 наявності фінансових витрат в розмірі 40, 53 та 67 тис. грн. (сплата % за користування кредитами).

Зважаючи на різницю між сукупними доходами та витратами ТДВ "Чернівецький хімзагод" сплатило податок на прибуток у розмірі 2276, 3287 та 132 тис. грн. відповідно в досліджуваних періодах.

Порівнюючи діяльність досліджуваного підприємства протягом 2021-

2022 рр. можемо відзначити, що загальна прибутковість ТДВ "Чернівецький хімзагод" зросла на 4616 тис. грн. (44.6 %), а операційної діяльності на 5629 тис. грн. (44.5 %). Це насамперед пов'язано із значним зростанням курсів валют внаслідок військового нападу з боку РФ на Україну. Тобто позитивна операційна курсова різниця збільшилася на 9251 тис. грн. (237.9 %), а негативна на 1247 тис. грн. (25 %). У той самий час, як чистий дохід та собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) знизилися відповідно на 7807 (9.9 %) та 7531 (14.6 %) тис. грн. (це призвело до зменшення отримання валового прибутку на 276 тис. грн. або на 1 %).

Крім цього, зростання прибутковості операційної діяльності протягом 2021-2022 рр. було викликане скороченням адміністративних витрат на 332 тис. грн. (2.7 %).

Отже, як і всі переважно вітчизняні підприємства, відчули на собі наслідки розповсюдження коронавірусної інфекції, вторгнення ворожого війська, ще більшої окупації території України, постійної руйнації підприємств, раніше налагоджених постачальницько-збутових й логістичних зв'язків тощо. Все це відбивається у негативному векторі на фінансові результати, прибутковість та рентабельність насамперед вітчизняних підприємств та частково іноземних суб'єктів господарювання – партнерів, у т.ч. й конкурентів.

Якщо порівнювати ефективність діяльності ТДВ "Чернівецький хімзагод" у 2021 р. в порівнянні з 2023 р., то загальна прибутковість знизилася на 10132 тис. грн. або на 97.9 %, а операційної діяльності на 12246 тис. грн. або на 96.7 %. Нажаль така тенденція спостерігається і протягом 10 місяців 2024 р. внаслідок безкінечної навали «орків» з метою позбавлення державності України внаслідок так званої «спеціальної операції»(((.

В продовження загального аналізу фінансових результатів діяльності ТДВ "Чернівецький хімзагод" (табл. Д1) проведемо структурно-динамічний аналіз операційних витрат підприємства в поелементному розрізі (табл. Д2).

Враховуючи специфіку виробничо-технологічного процесу підприємств лакофарбової промисловості, а також даних табл. Д2, констатуємо, що питома

вага матеріальних витрат у загальному обсязі операційних витрат ТДВ "Чернівецький хімзавод" становила 54.72, 58.2 та 65.4 % відповідно у 2021-2023 рр. Таким чином, отримані дані щодо загального аналізу фінансових результатів (табл. Д1), підтверджують зростання собівартості виготовленої продукції внаслідок збільшення закупівельних цін на сировину, матеріали, тару та тарні матеріали.

Друге місце в частці операційних витрат традиційно для підприємств хімічної (лакофарбової) промисловості становлять затрати на оплату праці та відповідно соціальні відрахування (єдиний соціальний внесок) – 30.14, 27.04, 21.45 та 6.73, 5.98, 4.69 % у 2021-2023 рр.

Таким чином саме у 2022-2023 рр. відбулися найбільші коливання у структурі операційних витрат, а саме зросла частка матеріальних затрат на 7.2 % та знизилася питома вага витрат на оплату праці й одночасно єдиного соціального внеску на 5.59 та 1.1.29 %.

В цілому питома вага матеріальних витрат у загальному обсязі витрат операційної діяльності у 2023 р. в порівнянні з 2021 р. зросла на 10.68 %, а затрат на виплату заробітної плати й ЄСВ зменшилася на 8.69 та 2.04 % відповідно.

Значних коливань у структурі операційних витрат ТДВ "Чернівецький хімзавод" (табл. Д2), що стосується статей «Амортизація» та «Інші операційні витрати» протягом 2021-2023 рр. не спостерігалось. Їхній приріст не перевищував й 0.5 %.

Оцінюючи динаміку операційних витрат за результати горизонтального аналізу (табл. Д2) то враховуючи інфляційні тенденції, а також запровадження й продовження строків воєнного стану, зазначимо зростання їх загального обсягу на 2017 та 10746 тис. грн. або на 3 та 15.5 % відповідно протягом 2021-2022 та 2022-2023 рр.

В цілому ж обсяг операційних витрат ТДВ "Чернівецький хімзавод" у 2023 р. в порівнянні з 2021 р. збільшився на 12763 тис. грн. або на 18.9 %. Це відбулося за рахунок:

1. Зростання обсягів матеріальних витрат, амортизації та інших операційних витрат на 15543, 76, 1035 тис. грн. або на 42.2, 5.1 та 24.8 % відповідно.
2. Зменшення витрат на оплату праці та пов'язаних з ними відрахуванням на соціальний захист відповідно на 3116 та 775 тис. грн. або на 15.3 та 17.1 %.

Протягом 2022-2023 рр. спостерігається аналогічна тенденція щодо приросту елементів операційних витрат. А саме витрати за статтями «Матеріальні витрати» та «Інші операційні витрати» зросли на 12026 та 788 тис. грн. або на 29.8 та 17.9 % відповідно, а затрати на оплату праці скоротилися на 1575 тис. грн. або на 8.4 % (затрати на ЄСВ автоматично зменшилися на 389 тис. грн. або на 9.4 %).

Скорочення витрат на оплату праці та відповідно затрат на соціальне страхування протягом 2021-2023 рр. по ТДВ "Чернівецький хімзавод" обумовлено насамперед, незважаючи на підняття мінімальної заробітної плати, скороченням середньооблікової чисельності персоналу заводу, яка становила за даними публічної фінансової звітності (Баланс (звіт про фінансовий стан), форма № 1) 106, 103 та 98 осіб відповідно у 2021-2023 рр.

Ретроспектива показує, що середньооблікова чисельність персоналу ТДВ "Чернівецький хімзавод" становила 132, 120, 114, 109, 108, 111, 107, 106, 103 та 98 осіб відповідно у 2014-2023 рр., що підтверджує тенденції щодо її зниження, а отже й витрат на оплату праці тощо.

Сьогодні багато підприємств, у т.ч. ТДВ "Чернівецький хімзавод" відчувають дефіцит професійних кадрів, що обумовлено мобілізацією чоловіків віком від 25 до 60 р., а також міжнародною міграцією населення України внаслідок повномасштабного вторгнення військ РФ. І це проблема не лише ТДВ "Чернівецький хімзавод", галузева або регіональна, це негаразди для всієї існуючої та повоєнної відбудови економіки України.

За даними Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід), а саме за розділами I «Фінансові результати» та II «Сукупний дохід» можемо зробити висновок що для ТДВ "Чернівецький хімзавод" у період, незважаючи на повномасштабну війну, частка основних доходів (доходів діяльності) у

загальному обсязі надходжень (визнання доходами) становила 93.3, 81.34 та 92.48 % відповідно у 2021-2023 рр.

Питома вага інших операційних доходів у загальній доходності діяльності ТДВ "Чернівецький хімзавод" становила 8.69, 18.59 та 7.59 %, у т.ч. доходів від позитивної курсової різниці 4.49, 14.99 та 2.67 % відповідно у 2021-2023 рр. Отже раніше результати проведеного аналізу динаміки фінансових результатів діяльності досліджуваного підприємства (табл. Д1) підкреслюється вертикальною оцінкою доходів ТДВ "Чернівецький хімзавод" (табл. Д3), а саме приростом (зміною) питомої ваги доходів від курсової різниці, а саме збільшення її частки у 2022 р. в порівнянні з 2021 р. на 10.5 %. При цьому стабілізація курсів іноземних валют (з підприємствами укладачами договорів – Молдова, Румунія, Польща, США, Канада, країни Євросони тощо) у 2023 р. в порівнянні з 2022 р. призвела до зменшення доходів від позитивної операційної курсової різниці в загальному обсязі отриманих доходів ТДВ "Чернівецький хімзавод" на 12.33 %.

Надалі проведемо аналіз складу, структури та динаміки інших операційних витрат ТДВ "Чернівецький хімзавод" за 2021-2023 рр. (табл. Д4).

Зменшення загального обсягу інших операційних витрат по ТДВ "Чернівецький хімзавод" у 2023 р. в порівнянні з 2022р. на 10362 тис. грн. або на 63.6 % відбулося за рахунок скорочення доходів від позитивної курсової операційної різниці та від реалізації інших оборотних активів відповідно 11037 та 183 тис. грн. або на 84 та 32.4 %. При цьому по підприємству протягом 2022-2023 рр. спостерігалось зростання доходів від операційної оренди та інших операційних доходів відповідно на 123 та 735 тис. грн. або на 7 та 89.7 %.

Структурний аналіз (табл. Д4) показав, що найбільшу питому вагу в загальному обсязі інших операційних доходів займають доходи від операційної курсової різниці – 51.66, 80.67 та 35.49 % відповідно у 2021-2023 рр. Таким чином, протягом досліджуваних періодів по ТДВ "Чернівецький хімзавод" спостерігалися значні зміни в структурі інших операційних доходів. Зокрема у 2023 р. в порівнянні з 2022 р. по підприємству відбулося зменшення питомої

ваги доходів від операційної курсової різниці на 45.19 % з одночасним приростом часток доходів від операційної курсової різниці та інших доходів відповідно на 21.02 та 21.2 %.

В системі оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств важливу роль відіграє аналіз грошових потоків, який здійснюється на основі Звіту про рух грошових коштів, що складається на ТДВ "Чернівецький хімзавод" за прямим методом.

Горизонтальний аналіз руху грошових коштів по ТДВ "Чернівецький хімзавод" за 2021-2023 рр. наведений в табл. Д5.

Дані табл. Д5 показують, що у 2023 р. по підприємству спостерігається від'ємне значення чистого руху грошових коштів у розмірі 9055 тис. грн., у той час як у 2022 р. додатній чистий рух грошових коштів становив 4623 тис. грн. Зазначимо таж, що в 2023 р. по ТДВ "Чернівецький хімзавод" спостерігалися від'ємні значення чистого руху грошового потоку від операційної, інвестиційної та фінансової діяльностей у розмірі 5062, 1688 та 2305 тис. грн. відповідно.

Протягом 2021-2022 рр. по ТДВ "Чернівецький хімзавод" спостерігалось збільшення надходжень від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг 9604 тис. грн. або на 11.8 %, а протягом 2022-2023 рр. навпаки зазначений показник зменшився на 6978 тис. грн. або на 7.7 %.

Від'ємні значення чистого грошового потоку у 2021 та 2023 рр. призвели до від'ємних значень коефіцієнтів достатності, ефективності та рентабельності грошового потоку у розмірі 0.172, 0.007, 17.216 та 0.132, 0.084, 0.024 відповідно у досліджуваних періодах.

Зовсім інша ситуація спостерігалася у 2022 р., а саме додатні значення окреслених вище коефіцієнтів становили відповідно 0.36, 0.046 та 3.237 пунктів.

Надалі розглянемо як змінювалася дивідендна політика підприємства протягом 2021-2023 рр., а саме яку питому вагу ТДВ "Чернівецький хімзавод" спрямувало на споживання та капіталізацію (реінвестування) чистого прибутку

звітних періодів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Розподіл та споживання чистого прибутку ТДВ "Чернівецький хімзавод"
за 2021-2023 рр.**

№ з/п	Показники	Роки			Абсолютний приріст			Темп приросту, %		
		2021	2022	2023	2022/ 2021	2023/ 2022	2023/ 2021	2022/ 2021	2023/ 2022	2023/ 2021
1.	Чистий прибуток, тис. грн.	10347	14963	215	4616	-14748	-10132	44,6	-98,6	-97,9
2.	Реінвестований прибуток, тис. грн.	6220	11868	-	5648	-11868	-6220	90,8	-100,0	-100,0
2.1	Нерозподілений прибуток, тис. грн.	6220	11868	-	5648,0	-11868	-6220	90,8	-100,0	-100,0
3.	Спожитий прибуток, тис. грн.	4127	3095	215	-1032,0	-2880	-3912	-25,0	-93,1	-94,8
3.1.	Виплата дивідендів (доходів власникам), тис. грн.	4127	3095	215	-1032,0	-2880	-3912	-25,0	-93,1	-94,8
4.	Приріст власного капіталу, тис. грн.	6220	11868	-3912	5648	-15780	-10132	90,8	-133,0	-162,9
5.	Коефіцієнт реінвестування	0,601	0,793	-	0,2	-0,8	-0,6	31,9	-100,0	-100,0
6.	Коефіцієнт виплати дивідендів	0,399	0,207	1,000	-0,192	0,793	0,601	-48,1	383,1	150,6
7.	Коефіцієнт стійкості економічного зростання	1,000	1,000	-	-	-1,000	-1,000	-	-100,0	-100,0

Дані табл. 2.1 показують, що у 2021-2022 рр. частка реінвестованого прибутку становила відповідно 60.1 та 79.3 %, що призвело до зростання власного капіталу за статтею «Нерозподілений прибуток «непокритий збиток) попередніх періодів» в розмірі 6220 та 11868 тис. грн. Це підтверджується і значенням коефіцієнту стійкості економічного зростання, який у 2021-2022 рр. становив одиницю.

У 2023 р. керівництво та збори учасників вирішили весь отриманий чистий прибуток звітного періоду в розмірі 215 тис. грн. спрямувати на виплату доходів. Крім цього у 2023 р. підприємство витратили додатково 3912 тис. грн. на виплату доходів учасникам за рахунок використання нерозподіленого прибутку попередніх періодів.

2.2. Аналіз рентабельності та ділової активності підприємства

Якщо доходи, витрати та прибуток (збиток) є абсолютними показниками ефективності фінансово-господарської діяльності, то показники рентабельності й ділової активності є відносними характеристиками. До речі саме показники рентабельності вистають характеристиками, які нівелюють різницю в масштабах діяльності підприємств та їх структурних підрозділів у процесі здійснення порівняльного аналізу.

Традиційно в системі розрахунків показників рентабельності виходять з витратного, доходного та ресурсного підходів. Але в будь-якому випадку у чисельнику показників рентабельності в вітчизняній практиці використовують різновиди прибутку (збитку). Якщо розрахунок проводиться, як у нашому випадку, за даними Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід), то може бути використаний валовий, операційний, до оподаткування та чистий прибуток (збиток).

Аналіз рентабельності ТДВ "Чернівецький хімзавод" за 2021-2023 рр. наведений в табл. Дб.

Забігаючи наперед зазначимо, що найнижча рентабельність по підприємству спостерігалася у 2023 р. Це обумовлено низьким рівнем прибутковості діяльності ТДВ "Чернівецький хімзавод" – чистий прибуток склав лише 215 тис. грн., у той час як даний показник у 2021-2022 рр. становив відповідно 10347 та 14963 тис. грн.

Отже за ресурсним підходом рентабельність майна за прибутком до оподаткування та за чистим прибутком становила 23.1, 28.1, 0.5 та 19, 23.1, 0.3 % відповідно у 2021-2023 рр. Рентабельність оборотних активів та власного капіталу, розрахована на основі кінцевого фінансового результату – чистого прибутку, характеризується на рівні 23.4, 28.3, 0.4 та 20.4, 25, 0,3 % відповідно.

Таким чином, у 2022 р. в порівнянні з 2021 р. по ТДВ "Чернівецький хімзавод" відбулося зростання всіх показників рентабельності (ресурсний підхід), а саме активів, оборотних активів та власного капіталу (розраховано на

основі чистого прибутку) відповідно на 4.1, 4.9 та 4.6 %. У той час як зазначені показники рентабельності протягом 2022-2023 рр. зменшилися відповідно на 22.8, 23 та 24.7 %, а у 2023 р. в порівнянні з 2021 р. на 18.7, 27.9 та 20 %.

Не відрізняється й ситуація щодо показників рентабельності, які розраховані за операційним прибутком та за прибутком до оподаткування. Зокрема рентабельність оборотних активів протягом 2021-2022 рр. збільшилася на 6 %, а у 2023 р. в порівнянні з попереднім роком зменшилася на 33.9 %. В цілому ж рентабельність оборотних активів за операційним прибутком по ТДВ "Чернівецький хімзавод" у 2023 р. в порівнянні з 2021 р. зменшилася на 27.9 %.

Оскільки підприємство знаходиться на загальній системі оподаткування, тобто сплачує податок на прибуток в розмірі 18 % від бази оподаткування, то ситуація з показниками рентабельності протягом досліджуваних періодів в розрахунку за прибутком до оподаткування аналогічна.

Що стосується витратного підходу (табл. Д6), то рентабельність реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) розрахована за валовим та операційним прибутками протягом 2022-2023 рр. зменшилася на 8.5 та 40.7 %, а протягом 2021-2022 рр. навпаки збільшилася відповідно на 8.5 та 17 %.

Рентабельність операційної та всієї фінансово-господарської діяльності ТДВ "Чернівецький хімзавод" у 2023 р. в порівнянні з 2021 та 2022 рр. знизилася на 25.9, 16.6 та 21.3, 13.7 %. Якщо порівнювати зазначені показники за 2021-2022 рр., то по підприємству спостерігається їх зростання відповідно на 9.3 та 7.6. Це обумовлено збільшенням чистого прибутку підприємства у 2022 р. в порівнянні з 2021 р. на 4616 тис. грн. або на 44.6 %.

Доходний підхід показує аналогічну ситуацію в показниках рентабельності ТДВ "Чернівецький хімзавод" (табл. Д6). Найнижчий рівень рентабельності спостерігається саме у 2023 р., а саме реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) в розрахунку за валовим та операційним прибутком, а також операційної й всієї фінансово-господарської діяльності відповідно 34.7, 0.5, 0.5 та 0.3 %.

Тобто у 2023 р. в порівнянні з 2021 та 2022 рр. по підприємству відбулося

зменшення рентабельності операційної діяльності на 14.1, 11.7 та 20.4, 16.8 відповідно.

Важливим напрямом в системі оцінки показників рентабельності виступає факторний аналіз. Традиційно даний аналіз проводиться з використанням формули, яку розробила американська компанія Du Pone з наступними її модифікаціями.

Факторний аналіз рентабельності активів (власного капіталу) ТДВ "Чернівецький хімзавод" за 2022-2023 рр. наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Факторний аналіз рентабельності активів ТДВ "Чернівецький хімзавод"
за 2022-2023 рр.**

№ з/п	Показники	Роки		Скореговані (умовні) показники	Відхилення		
		2022	2023		Всього	У т.ч. за рахунок	
						Рентабельності реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Ресурсовіддачі
1.	Рентабельність реалізованої продукції, %	21,0	0,27	0,27	-20,73	X	X
2.	Ресурсовіддача, обороти	1,099	1,106	1,099	0,007	X	X
3.	Рентабельність активів (капіталу), %	23,1	0,3	0,3	-22,8	-22,8	-
Факторна модель							
$P_A = \frac{ЧП}{ЧДР} * \frac{ЧДР}{A(K)} = P_{реал} * K_{об}, \quad (2.1)$							
<p>де P_A – рентабельність власного капіталу, %; $ЧП$ – чистий прибуток, тис. грн.; $ЧДР$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.; $A(K)$ – активи (капітал) підприємства, тис. грн.; $P_{реал}$ – рентабельність реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), %; $K_{об}$ – ресурсовіддача, кількість оборотів.</p>							

Дані табл. 2.2 показують, що зменшення рентабельності активів (капіталу) по ТДВ "Чернівецький хімзавод" протягом 2022-2023 рр. на 22.8 % відбулося лише за рахунок зменшення рентабельності реалізації продукції, товарів, робіт і послуг на 20.73 %.

Аналогічно рентабельності активів проведемо факторний аналіз рентабельності власного капіталу ТДВ "Чернівецький хімзавод" за 2022-2023 рр. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Факторний аналіз рентабельності власного капіталу
ТДВ "Чернівецький хімзавод" за 2022-2023 рр.**

№ з/п	Показники	Роки		Скореговані (умовні) показники		Відхилення			
		2022	2023	1	2	Всього	У т.ч. за рахунок		
							Рентабельності реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Ресурсовіддачі	Коефіцієнту фінансової залежності
1.	Рентабельність реалізованої продукції, %	21,0	0,27	0,27	0,27	-20,73	X	X	X
2.	Ресурсовіддача, обороти	1,099	1,106	1,099	1,106	0,007	X	X	X
3.	Коефіцієнт фінансової залежності	1,089	1,156	1,089	1,89	0,067	X	X	X
4.	Рентабельність власного капіталу, %	25,0	0,3	0,3	0,6	-24,7	-24,7	0,3	-0,3
Факторна модель									
$P_{BK} = \frac{ЧП}{ЧДР} * \frac{ЧДР}{A(K)} * \frac{A(K)}{BK} = P_{реал} * K_{об} * K_{фз}, \quad (2.2)$									
<p>де P_{BK} – рентабельність власного капіталу, %; $ЧП$ – чистий прибуток, тис. грн.; $ЧДР$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.; $A(K)$ – активи (капітал) підприємства, тис. грн.; BK – власний капітал, тис. грн.; $P_{реал}$ – рентабельність реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), %; $K_{об}$ – ресурсовіддача, кількість оборотів; $K_{фз}$ – коефіцієнт фінансової залежності.</p>									

Проведений факторний аналіз рентабельності власного капіталу показав, що даний показник у 2023 р. в порівнянні з 2022 р. зменшився на 24.7 %. І знову ж таки, зменшення рентабельності реалізації продукції призвело до падіння рентабельності власного капіталу на 24.7 %, а зростання фондівіддачі та коефіцієнту фінансової залежності відповідно на 0.007 та 0.067 пункти

призвело до збільшення та зменшення рентабельності власного капіталу на 0.3 %.

Ще одним напрямом оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства виступає аналіз ділової активності (табл. Д7).

Проведені розрахунки показали, що по ТДВ "Чернівецький хімзавод" протягом 2021-2022 рр. спостерігалось зниження ділової активності, що підтверджується уповільненням оборотності активів, поточних активів, запасів та короткострокової кредиторської заборгованості відповідно на 0.35, 0.439, 1.251 та 6.916 оборотів або на 24.1, 24.5, 35.6 та 36.2 %. А це в свою чергу призвело до зростання тривалості обороту вищезазначених груп активів та пасивів відповідно на 79, 65.5, 56.4, 10.7 днів або на 31.8, 32.5, 55.1, 56.8 %.

Крім цього, уповільнення оборотності призвело до зростання періодів операційного та фінансового циклів відповідно на 55.7 та 45 днів або на 39.1 та 36.4 %.

Майже аналогічна ситуація спостерігається й у динаміці показників ділової активності ТДВ "Чернівецький хімзавод" у 2023 р. в порівнянні з 2022 р., саме коефіцієнти оборотності запасів та короткострокової кредиторської заборгованості зменшилися відповідно на 0.325 та 1.231 обороти або на 14.3 та 10.1 %, що призвело до зростання періодів операційного та фінансово циклів на 12 та 8.7 днів або на 6 та 5.1 % відповідно. Єдиним позитивним моментом для підприємства за 2022-2023 рр. є збільшення ресурсовіддачі на 0.006 пункти або на 0.6 %, а також прискорення оборотності поточної дебіторської заборгованості на 5.331 обороти або на 58.5 %.

Таким чином, підсумовуючи результати проведеного аналізу фінансових результатів, рентабельності та ділової активності ТДВ "Чернівецький хімзавод" за 2022-2023 рр. можна констатувати факт щодо зниження ефективності господарювання та використання ресурсного потенціалу.

3.3. DEA-метод в системі оцінки ефективності діяльності підприємств лакофарбової промисловості

Сьогодні, в умовах повномасштабного військового вторгнення РФ, анексії та тимчасової окупації частини території України, важливого значення набуває підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів як на загальнодержавному та регіональному рівнях, так й на рівні окремого суб'єкта господарювання.

Метою ефективного використання національних ресурсів є відокремлення економічного зростання від споживання ресурсів. Відокремлення цих двох факторів не лише сприяє стійкому економічному зростанню, але водночас допомагає зберігати ресурси.

Таким чином, ефективність використання ресурсів здійснює позитивний вплив як успіх бізнесу, так і на зростання економіки.

В системі проведення аналізу та оцінки ефективності діяльності компаній та використання ресурсів у міжнародній практиці існує низка економетричних та математичних методів. Одним із таких методів є Data Envelopment Analysis (DEA). Сучасні моделі DEA («аналіз середовища функціонування») більшою мірою сформовані дослідниками Charnes, Cooper, Rhodes (1978) [66], удосконалені у 1984 (Banker, Charnes, Cooper) [65] і є продовженням досліджень Debreu (1951) та Farrell (1957) [67; 70].

Сьогодні використання DEA-методу в системі оцінки ефективності використання ресурсів суб'єктів господарювання з врахуванням специфіки їх функціонування (галузі національної економіки, види економічної діяльності) присвячено праці таких дослідників як Кернесюка Ю. В. (сільське господарство) [15], Мандріки А. Ю. (енергорозподільчі підприємства) [22], Гриценко В. І. та Бажан Л. І. (транспортно-логістичні підприємства) [9], Благуна І. С. (банківський сектор) [5], Долгіх Я. В. (заклади вищої освіти – державний сектор) [11].

Суть DEA-методу полягає у побудові границь (межі) ефективності, що

дозволяє оцінити ефективність кожного аналізованого об'єкта щодо заданої межі. Границя, або межа, будуються за певними умовами та обмеженнями, у яких функціонує система (діяльність).

Границя складається з найефективніших об'єктів аналізу досліджуваної діяльності, які в порівнянні з іншими одиницями дають найкращий результат. Об'єкти аналізу, які забезпечують максимально можливу ефективність у рамках розрахованої DEA-моделі, називають «системою, що лежить на межі ефективності за Парето» або «ефективними об'єктами».

Аналіз літературних джерел дозволив сформулювати етапи застосування методу DEA у методології оцінки ефективності використання ресурсів компаній.

У першому етапі необхідно провести підбір групи підвидів ресурсів для порівняльного аналізу. У референтну групу відбираються види та склад відповідних ресурсів суб'єктів господарювання.

Другий етап – це підбір показників для порівняння. Показники мають відображати економічну, екологічну та соціальну сфери діяльності. Кількість економічних показників має бути обмеженою для того, щоб уникнути перевантаження у середньозваженій сумі оцінок ефективності на основі якісних та кількісних критеріїв. Даний другий етап є важливим з огляду на особливості методу DEA, коли на вході та виході потрібні абсолютні показники, а не заздалегідь розраховані коефіцієнти. І надалі, вже в процесі розрахунку методу DEA, між абсолютними показниками та коефіцієнтами самостійно формуються всі можливі співвідношення з-поміж них.

З врахуванням специфіки функціонування підприємств лакофарбової промисловості в підсумковий набір показників увійшли нижченаведені, сформовані за ознаками «економічність», «екологічність», «соціальність» та віднесення їх до чисельника та знаменника у співвідношеннях щодо вкладених ресурсах та отриманих результатах (табл. 2.4):

1) Віддача (результат) від вкладених або використаних ресурсів та позитивні ефекти (чисельник):

Перевірка співвідношень вкладених ресурсів та результатів з врахуванням специфіки функціонування підприємств лакофарбової промисловості

Витрати, ресурси та негативні ефекти	Допустимість та сфера оцінки у співвідношенні з наступними результатами або позитивними ефектами			
	Чистий дохід від реалізації продукції	Чистий прибуток	Середня кількість працівників	Благодійність
Власний капітал	Адекватна, економічна	Адекватна, економічна	Допустима, економічна	Значуща, соціальна
Фонд оплати праці	Адекватна, економічна	Адекватна, економічна	Значуща, соціальна	Значуща, соціальна
Травматизм	Допустима, соціальна	Допустима, соціальна	Значуща, соціальна	Можлива, соціальна
Викиди в атмосферу	Значуща, екологічна	Допустима, екологічна	Адекватна, соціальна	Можлива, соціальна
Споживання води	Значуща, екологічна	Допустима, екологічна	Адекватна, соціальна	Можлива, соціальна
Відходи	Значуща, екологічна	Допустима, екологічна	Адекватна, соціальна	Можлива, соціальна

1. Чистий дохід від реалізації продукції.
 2. Чистий прибуток.
 3. Середня кількість працівників.
 4. Благодійність (витрати на соціальні програми, донати та допомога ЗСУ тощо).
- 2) Обсяг використаних або спожитих ресурсів та негативний ефект (знаменник):
1. Власний капітал (співвідноситься з чистим доходом від реалізації, чистим прибутком, впливає витрати на благодійність).
 2. Фонд оплати праці (співвідноситься з середньообліковою чисельністю співробітників та з витратами на благодійність).
 3. Наявність та обсяг браку або нещасних випадків з виробництва (співвідноситься з середньообліковою чисельністю співробітників).
 4. Обсяги викидів забруднюючих речовин, у атмосферу (співвідносяться з чистим доходом від реалізації продукції).
 5. Витрата води (водоспоживання) на виробничі потреби (співвідноситься

з чистим доходом від реалізації продукції).

6. Обсяг відходів виробництва, крім повторно використаних у виготовленні продукції (співвідноситься з доходом від реалізації продукції).

В табл. 2.4 нами було використано наступні позначення «адекватні», «допустимі», «можливі» та «значущі». Розглянемо приклади таких співвідношень.

Взаємозв'язки позначені як «адекватні», тому що допомагають спростити та покращити розуміння зв'язків між параметрами. Наприклад, відношення обсягів викиду шкідливих речовин до чисельності співробітників, які, як правило, проживають на тій ж території, що відображає екологічне навантаження на населення. При оцінці якості продукції або послуг, адекватні співвідношення можуть вказувати на відповідність очікуванням споживачів чи стандартам якості. У процесі управління ресурсами адекватні співвідношення можуть свідчити про відповідність витрат і результатів використання ресурсів. Таким чином, використання таких позначень допомагає точніше визначити ефективність та успішність діяльності в аналізованій галузі.

Співвідношення визначені «допустимими», коли зв'язки, що виникли, можуть бути прийняті як «справжні» не вимагають спеціальних перевірок та обґрунтувань. Наприклад, відношення обсягів браку або нещасних випадків на виробництві до чистого доходу від реалізації продукції та чистого прибутку. Нещасні випадки на виробництві, як і брак, знижують продуктивність праці, викликають простой та збільшують витрати на медичне обслуговування та компенсації співробітникам. Це, своєю чергою, зменшує чистий дохід та прибуток. Тому й співвідношення «чистий дохід від реалізації продукції – брак у виробництві/травматизм» має знижуватися, що зрештою позитивно має вплинути на кінцевий результат діяльності підприємства.

Позначення «можливе» використовується для співвідношення параметрів, які не обов'язково впливають один на одного а, отже, аналіз даних може не підтвердити. Зокрема співвідношення «благодійність – травматизм» може бути

витлумачене як покриття соціальних витрат суспільству. Проте, їх окремих розгляд не має сенсу, оскільки і корпоративну, і державну компенсацію постраждалим від виробничих травм не можна зарахувати до благодійності.

При побудові взаємозв'язків необхідно враховувати той факт, що окремі співвідношення можуть бути одночасно у кількох сферах діяльності. У таких випадках слід підбирати найбільш підходящий варіант за прикладами, наведеними в табл. 1. Крім цього, під час підбору показників можуть виникати співвідношення, які за їх максимізації чи мінімізації суперечитимуть економічним, соціальним чи екологічним цілям. У разі виникнення таких «некоректних» співвідношень необхідний ретельніший підбір показників та їх розподіл між «чисельником» і «знаменником». Слід зазначити, що у табл. 2.4 приклади некоректних співвідношень відсутні.

На третьому етапі для кожного виду ресурсів підбираються вагові коефіцієнти максимізації функції «витрати-вихід».

Для побудови моделей DEA існує спеціалізоване програмне забезпечення, яке полегшує процес проведення аналізу та розрахунків. До найбільш популярних програм побудови моделі DEA відносяться DEAP, R DEA, Saaty DEA, DEA Solver Pro та інші. Ці програми мають зручний інтерфейс визначення вхідних параметрів, розрахунку моделі DEA та проведення оптимізації з метою оцінки кожного виду аналізованих ресурсів.

Слід зазначити, що нами розглянуто найпростіший, базовий варіант DEA, який забезпечує основу для різних модифікацій та розширень, що дозволяють врахувати різноманітні аспекти оцінки ефективності використання ресурсів компаній. Вибір оптимального підходу до побудови моделі DEA залежить від специфіки відповідного ресурсу, доступних даних та вимог до результатів.

Метод DEA дозволяє кожному ресурсу займати свою «нішу» на ефективній межі, оптимально поєднуючи входи та виходи для досягнення найкращої ефективності. Це робить метод DEA результативним інструментом для оцінки та порівняння ефективності використання різних видів ресурсів

підприємства, враховуючи їхню унікальну комбінацію. І якщо підбір показників обмежений кількістю видів оцінюваних ресурсів, то склад вихідних змінних також змінюватиметься всередині ефективної границі, скорочуючи модель.

Правильне скорочення моделі DEA є важливим кроком для збереження найбільш значимих співвідношень та забезпечення точності оцінки ефективності використання ресурсів компаній. При скороченні моделі слід враховувати важливість кожної змінної та її внесок у загальну ефективність. Необхідно провести аналіз значущості змінних, враховуючи їх вплив на результати та здатність відобразити ефективність кожного ресурсу.

У цьому випадку можна побачити, що модель оцінки ефективності використання всіх видів ресурсів компанії DEA буде одним із найперспективніших методів вимірювання ефективності, що поєднує економічні, екологічні та соціальні аспекти використання ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання.

Таким чином:

- DEA-метод дозволяє отримати оцінку ефективності використання всіх видів ресурсів компаній практично будь-якого рівня та сфери діяльності, що піддаються процесу формалізації. На прикладі проведеного дослідження продемонстровано можливості найкращої практики DEA-методу щодо оцінки ефективності використання ресурсів господарюючих суб'єктів;

- підхід, заснований на методі DEA, дозволяє виявити потенційні сфери покращення та оптимізації процесів, що сприяє створенню більш стійких та конкурентоспроможних моделей функціонування. Застосування методу дозволяє виявити найбільш ефективні шляхи та кращу практику використання ресурсів компаній з метою досягнення сталого розвитку бізнесу та економіки загалом.

Висновки до розділу 2

Проведені дослідження у даному розділі кваліфікаційної роботи дали змогу зробити такі висновки:

1. По ТДВ "Чернівецький хімзавод" протягом 2021-2022 рр. спостерігалася підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсного потенціалу, що підтверджується зростанням прибутковості та всіх показників рентабельності. Зовсім протилежна ситуація спостерігалася у 2023 р. в порівнянні з 2022 р.
2. Початок повномасштабного вторгнення РФ значно вплинув на обсяги діяльності досліджуваного підприємства, а саме виробництво та реалізацію продукції, як на території України, так і за кордон.
3. Специфікою 2022 р. для фінансових результатів ТДВ "Чернівецький хімзавод" стали значні коливання валютних курсів, що спричинило високу амплітуду обсягів та динаміки інших операційних доходів і витрат внаслідок виникнення позитивних та негативних операційних різниць.
4. Підприємство у 2021-2022 рр. значну частку отриманого чистого прибутку спрямувало на інвестиційних виробничий розвиток, а у 2023 р. весь чистий фінансовий результат плюс значну частину нерозподіленого прибутку попередніх періодів спрямувало на виплату доходів власникам.
5. Зазначимо, що у 2023 р. по підприємству спостерігався, на відміну від 2021-2022 рр., від'ємний чистий рух грошових коштів як в цілому, так і в розрізі операційної, інвестиційної й фінансової діяльності.
6. Розглянутий DEA-метод, на нашу думку, має практичну значимість та буде корисний в системі розвитку методології аналізу та аудиту ефективності. В цілому ж DEA-метод є потужним інструментом для оцінки ефективності та оптимізації використання ресурсів підприємства при правильному застосуванні та інтерпретації його результатів.

РОЗДІЛ 3

АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Основні концепції аудиту ефективності управлінської та практичної діяльності на підприємстві

Обране підприємство для виконання науково-практичного дослідження є представником колективної форми власності. Оскільки ТДВ "Чернівецький хімзавод" відноситься за критеріями чинного законодавства до середніх підприємств, то раз на рік воно зобов'язане користуватися послугами аудитора (аудиторської компанії).

Проте як перевірити «економічну ефективність», якщо це не являється ані обліковою категорією, ані звітною? Тут варто комплексно підійти до цього поняття. Адже ефективною має бути все підприємство, починаючи від діяльності і завершуючи системою управління. Базуючись на такому припущенні будуть побудовані дослідження концептуальних засад аудиторської перевірки на ТДВ "Чернівецький хімзавод", і розкриємо методику перевірки одночасно і рівня ефективності управлінської складової та всієї господарської діяльності.

На перший погляд аудит управлінської діяльності доволі новий напрямок, проте моніторинг наукових праць найбільш відомих вітчизняних та зарубіжних вчених показали зворотну ситуацію. Це питання є актуальним, дискусійним з чималою кількістю тверджень, припущень та новітніх ідей.

Найперше, що насторожує – це відсутність належного регламентування як управлінського аудиту, так і аудиторської перевірки ефективності управлінської діяльності. Тому відштовхуватися від «букви Закону» при розкритті методики даної сфери аудиторського контролю не вийде.

В сучасних умовах господарювання, коли конкурентоспроможність підприємств залежить від виявлених резервів підвищення результативності їх господарської діяльності, саме ефективність прийняття і реалізації

управлінських рішень забезпечують функціонування і розвиток підприємства. Це обумовлює необхідність проведення аудиту ефективності управлінської діяльності.

Найголовніше при визначенні методичного інструментарію є розуміння сутності самого поняття – «аудит управлінської діяльності». Варто наголосити, що науковці абсолютно по-різному його трактують. Тому варто підвести спільний знаменник та окреслити межі даної різновидності аудиту.

Аудиту управлінської діяльності в зарубіжній економічній літературі приділяється достатньо велика увага, але авторами пропонуються різні тлумачення цього поняття. Зокрема, відомий американський вчений Дж. К. Робертсон ототожнює терміни «управлінський аудит» і «операційний аудит», під якими розуміє вивчення аудиторами операцій компанії з метою надати рекомендації щодо економічного і ефективного використання їх ресурсів ефективному досягненню цілей і здійснення практики компанії [42, с. 8].

Інші економісти віддають перевагу поняттю «управлінський аудит» або «аудит господарської діяльності». Український вчений В. С. Рудницький обґрунтовує перевагу використання терміну «управлінський аудит», спираючись на такі передумови: аудиторський контроль є невід'ємною функцією управління; користувачами інформації є тільки працівники управління конкретного підприємства; функцією управлінського аудиту є не тільки поточний контроль за господарськими операціями, а й прогнозування, аналіз інших функцій управління господарською діяльністю [50].

Крім того, такі вчені, як Е. А. Аренс і Дж. К. Лоббек, поділяють управлінський аудит на три види: функціональний, організаційний і спеціальний [64].

Аналіз літературних джерел показав, що спочатку аудит ефективності управлінської діяльності здійснювався з метою державного контролю. Однак, в умовах розвинутої ринкової економіки розгляд даного поняття з такої позиції є неактуальним та недоцільним [14].

На зміну такому розумінню управлінського аудиту прийшло нове, орієнтоване на внутрішній контроль. Таке тлумачення, по праву, відповідає вимогам сучасності, адже кожен управлінець має розуміти значимість і необхідність внутрішнього аудиту на підприємстві для правильності та ефективності прийняття й реалізації управлінських рішень.

Відштовхуючись від вищезазначеного узагальнимо оптимальне визначення: аудит ефективності управлінської діяльності – це сукупність процедур, спрямованих на вивчення й оцінку господарських явищ і фактів для розробки рекомендації пропозицій рекомендаційного характеру для управлінців для підвищення рівня ефективності функціонування окремих підрозділів та всього підприємства. В складі таких рекомендацій має бути охоплено заходи максимального виконання стратегічних цілей, контролю за кваліфікованістю управляючого персоналу, повнотою та правильністю виконання ними своїх обов'язків й повноважень.

На нашу думку, правильними є твердження науковців, які аудит господарської діяльності розглядають як цілісну систему оцінки ефективності управління та пошуку невикористаного потенціалу для підвищення рівня прибутковості функціонування господарюючого суб'єкту в цілому. Таке бачення повною мірою відповідає виділеним напрямкам аудиту ефективності управлінської діяльності (рис. Е1).

Аудит управлінської діяльності є багатограним видом перевірки. Справедливим є виділенням хоча б двох напрямків в рамках цього аудиту:

- 1) аудит ефективності системи управління;
- 2) аудит ефективності (результативності) діяльності підприємства.

Слід розуміти, що при підвищенні ефективності управління підприємством автоматично покращиться і ефективність його діяльності. Між даними явищами є тісний прямий зв'язок. Аналогічно і аудит управлінської діяльності знаходиться в ув'язці із аудитом ефективності функціонування підприємства.

Методологічні засади аудиту ефективної господарської діяльності

включають в себе: управлінський аудит, аудит ефективності та аудит програми.

Л.М. Полякова, В.С. Монах та Н.І. Демків аудит ефективності розкриває як незалежну, конфіденційну, платну форму фінансового контролю, що спрямована на оцінювання результативності самої системи управління суб'єкта господарювання та практичної його діяльності незалежними спеціалістами на договірних засадах [45].

За словами О.В. Артюха, аудит ефективності є безперервним процесом моніторингу та звітування про виконання програми з метою досягнення намічених цілей. Оцінка ефективності ґрунтується на контролі за виконанням цілі або ж вимог програми. Це може слугувати попереджувальним сигналом для керівництва і засобом покращення підзвітності для громадськості [1, с. 9].

Цей же науковець детально характеризує аудит програми. З його слів, це комплексне вивчення рівня ефективності такої програми, в якому відбувається опрацювання всіх умов її реалізації та проводиться поточний контроль. Чим глибша перевірка програми, тим більш точніше визначена її ефективність, виявлені способи подальшої оптимізації результатів її виконання [1, с. 10]. І як бачимо з рис. Е1. перевірка програми є лише одним із напрямків аудиту ефективної діяльності.

В складі управлінського аудиту центральне місце належить аудит ефективності системи управління, який охоплює шість аудиторських напрямків.

Особливої уваги заслуговує аудит повноважень та винагород. Як показує практика розвинутих країн, окрема Японії, для його проведення організовані спеціалізовані Ради, які займаються детальним вивченням правильності та обґрунтованості розподілу обов'язків, доцільності і правомірності преміювання.

Чому виникає питання введення аудиту повноважень? Це пов'язано із тим, що доволі часто на вітчизняних підприємства зустрічаються ситуації, коли права прийняття управлінських рішень зосереджується в «руках» лише однієї особи – керівника або вищої ланки управління. Які ж недоліки в такій управлінській системі? Тут найбільш значимими вважають: 1) керівник

постійно завантажений вирішенням всіх поточних питань і проблем, які не завжди є принциповими та життєво важливими для підприємства, забуваючи про розв'язання задач стратегічного масштабу; 2) мінімізується рівень відповідальності у безпосередніх виконавців та керівників середньої ланки; 3) знижується оперативність та «вчасність» управління, адже любе рішення має бути розглянуте і затверджене керівником.

В таких випадках є потреба правильного розподілу прав та обов'язків. Сукупність методів, що дають змогу керівникові перекласти виконання частини своїх функцій на інших працівників, називають делегуванням повноважень. Суть цього явища полягає в тому, що керівник надає право безпосередньо підлеглим йому особам самостійно здійснювати певні дії або приймати відповідні рішення. Отже, делегування повноважень передбачає передачу обов'язків і прав, тобто частину своїх функцій і прав керівник доручає підлеглим. При цьому сама відповідальність не делегується і залишається за керівником. Виходячи з цього, одним з основних завдань керівника є вибір підлеглих, які в змозі виконувати делеговані їм повноваження.

Так як делегування сприяє формуванню кращої структури управління, то аудит повноважень є невід'ємною складовою оцінки ефективності системи управління.

Аудитору слід з'ясувати, чи правочинне делегування повноважень, адже можна передати лише деякі обов'язки і права, які не є винятковим правом керівника (наприклад, видання наказів, підпис звітних документів та ін.). Чинним законодавством і нормативними актами визначено перелік обов'язків, які не можна делегувати.

Під час делегування потрібно дотримуватись відповідності виконуваних обов'язків, тобто обсягу наданих уповноваженій особі прав. Якщо обсяг делегованих обов'язків перевищує права працівника, то виникає реальна загроза невиконання їх; коли прав більше, ніж обов'язків, то з'являється загроза безвідповідальності і безконтрольності.

Наступною складовою аудиту ефективності системи управління є аудит

винагород. У комплексі проблем, безпосередньо пов'язаних з формуванням якісно нових мотиваційних настанов працюючих, найважливіша роль належить удосконаленню систем заробітної плати, більшість з яких передбачає преміювання (винагород) персоналу за досягнення певних кількісних і якісних результатів діяльності.

Критерієм ефективності системи преміювання є зацікавленість працівників у досягненні якомога більших індивідуальних і колективних результатів праці, у повному використанні свого творчого потенціалу.

Обов'язковими складниками будь-якої преміальної системи мають бути: показники та умови преміювання; розміри премій; джерела виплати премій; категорії персоналу, які підлягають преміюванню; періодичність преміювання; порядок виплати премій.

Аудитор повинен перевірити забезпечення впливу на поведінку персоналу системи преміювання (винагород). У системі винагород, що має обов'язково охоплювати як показники, так і умови преміювання, принципово розподілити «навантаження» між ними. Аудитор повинен перевірити, що величина винагороди залежить від показників преміювання, тобто від їхнього рівня та динаміки. При цьому важливо виокремлювати основні і додаткові умови й показники преміювання.

Особливе значення для промислових підприємств має аудит ефективності управління інформаційними технологіями. Саме від обраного програмного забезпечення залежить своєчасність, повнота та достовірність інформації, яка необхідна для ефективного управління.

Стосовно аудиту професійного рівня управлінців, то це питання, на нашу думку, достатньо висвітлено в економічній літературі, зокрема виділено такі основні напрямки: оцінка організаційної культури управлінців, якості їхнього професійного спілкування, а також оцінювання порядку прийняття і реалізації управлінських рішень.

Розглядаючи аудит ефективності діяльності підприємства з боку зростання конкуренції на ринку, виділено такий напрямок перевірки, як аудит

вхідних бар'єрів. Вхідні бар'єри (бар'єри входу, входження) – це чинники, що перешкоджають проникненню у галузь (ринку) нових конкурентів. Спорудження бар'єрів є одним із форм боротьби за набуття і збереження конкурентних переваг. Зміст даних бар'єрів у тому, щоб зробити витрати, пов'язані з проникненням на ринок галузі, настільки високими, що під загрозу буде поставлено сама окупність інвестованих капіталів. Вхідні бар'єри фактично існують у тому, щоб чи підвищити вступний внесок, чи збільшити ризик для новачків. Зі стратегічної точки зору дуже важливо зуміти ідентифікувати відповідні вхідні бар'єри.

Аудитор перевіряє, чи насправді стратегічні цілі підприємства, які направлені на вихід на світовий ринок продукції, відповідають можливостям підприємства, розраховуючи при цьому відповідні показники.

Моніторинг наукових праць провідних вчених за даною проблематикою, серед яких було виділено А. Кузьмінського, Н. Кужельного та ін. [2, с. 78], дозволив сформулювати комплексну методикау аудиту ефективності управлінської системи та фінансово-господарської діяльності сучасного підприємства (табл. Е1).

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що аудиту управлінської діяльності в Україні проходить складний шлях становлення. І подальший розвиток цього аудиторського напрямку обумовлено розробкою відповідних нормативно-законодавчих документів, які б регламентували його проведення на вітчизняних підприємствах, а також визначення його загальних концептуальних засад, організації та методичного забезпечення з урахуванням ринкових умов господарювання.

Крім того, вважаємо за доцільне рекомендувати на законодавчому рівні прийняти відповідні стандарти проведення аудиту ефективності системи управління та практичної діяльності підприємств, організацій та установ, що підвищить якість самого аудиту і допоможе аудиторам більш кваліфіковано проводити таку перевірку.

3.2. Управлінський аудит в системі підвищення ефективності діяльності підприємства

Для підвищення ефективності управління підприємством, забезпечення прозорості управлінських процесів та оптимізації витрат, доходів та фінансових результатів діяльності в вітчизняній практиці актуальним стає грамотне використання процесів контролю, аналізу та оцінки ситуацій, що виникли, покращення інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, прогнозування та оптимального планування.

Це зумовлює виділення в системі управлінського процесу на підприємстві такого поняття, як управлінський аудит, що виник на стику кількох наукових дисциплін: аудиту, управління, аналізу, менеджменту тощо.

Управління поточною, оперативною та стратегічною діяльністю підприємства засноване на знаннях та професійному досвіді керівників, а також на використанні різної економічної, соціальної, політичної, управлінської інформації для прийняття рішень. Наразі ефективне управління безпосередньо залежить не лише від обсягу інформації, що надходить, способу її обробки та напрямків використання, а й, насамперед, від її якості. Економічна інформація стає головним стратегічним ресурсом у конкурентній боротьбі. Забезпечити керівництво підприємства якісною інформацією для ухвалення управлінських рішень покликаний саме управлінський аудит

В праці Мардуса Н.Ю. систематизовано наступне тлумачення управлінського аудиту «це процес вивчення й оцінка господарських явищ і фактів з метою надання рекомендацій управлінню суб'єкта господарської діяльності щодо економічного й ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, досягнення кінцевого фінансового результату і програмних цілей; здійснює перевірку достовірності звітних даних, балансів, законності господарських операцій, аналіз фінансового стану, і водночас надає консультаційні послуги з економіки, права, фінансів, обліку тощо» [23, с. 193].

На нашу думку, мета управлінського аудиту – послідовна перевірка та внесення пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування системи управління діяльністю підприємства та його складових елементів (сегментів) – постачання, збут, ціноутворення, обліково-аналітичної підсистеми тощо.

Управлінський аудит підприємства охоплює як оцінку функціонування систем бухгалтерського обліку, складання звітності та внутрішнього контролю, так і передбачає вивчення організаційно-управлінської структури, методів організації виробництва, фінансової, інвестиційної, кадрової та маркетингової політики, оцінку зовнішніх умов його діяльності, розроблення рекомендацій щодо вдосконалення різних аспектів функціонування компанії тощо.

Значення управлінського аудиту впливає з його ролі та функцій, які він виконує у системі управління підприємством. Зокрема в науковій літературі можна зустріти такі функції: превентивна (прогнозування та планування господарської діяльності); оперативна (реалізується у процесі виконання прийнятих рішень); захисна (розробка механізмів захисту ресурсів підприємства); інформативна (забезпечує інформаційну прозорість управлінських процедур); упорядкувальну та комунікативну (забезпечує оптимальність процесу управління на всіх його стадіях); активізуючу (застосування психологічних методів стимулювання діяльності працівників підприємства) [1; 17; 20; 49].

Управлінський аудит не обмежується виконанням таких завдань, як оцінка фінансово-економічного та соціального стану підприємств, очікуваних темпів їх економічного розвитку, атестації менеджерів. Як правило, у частині управлінського аудиту зовнішні аудитори надають консультативні послуги, обирають та рекомендують найбільш ефективні засоби нормалізації економічного та соціального стану бізнесу. За результатами управлінського аудиту може бути здійснено коригування бізнес-плану подальшої діяльності підприємства та визначається обґрунтованість прийнятих внутрішньо-виробничих та поза виробничих управлінських рішень.

Сьогодні в Україні управлінський аудит проводиться, коли у діяльності підприємства виникають негативні тенденції: падіння продажів, погіршення загальних фінансових показників, проблеми ведення бухгалтерського обліку та формування податкової звітності. За кордоном причиною аудиту управлінської системи може стати бажання компанії виявити свої слабкі місця, пошук нових рішень у бізнесі, бажання мінімізувати витрати чи оптимізувати свою структуру.

Запропонована методика проведення управлінського аудиту складається з низки послідовних етапів, які формують механізм оцінки ефективності діяльності підприємства. Результатом оцінки є рекомендації, що дозволяють визнати об'єкт, що перевіряється (структурний підрозділ або процес) або його частина ефективним.

Послідовність проведення управлінського аудиту представлена на рис. 3.1.

Аудит організаційного аспекту діяльності підприємства дає змогу дати оцінку узгодженості щодо руху інформації про матеріальні, трудові та фінансові потоки, скоординувати функції підрозділів, розподіл посадових обов'язків та відповідальності між їх співробітниками, проаналізувати якість виконання на місцях.

Перевірка системи управління заготівельною, виробничою та збутовою діяльністю підприємства передбачає комплексний аналіз існуючої структури управління закупівлями сировини, виробництвом та збутом готової продукції, захистом навколишнього середовища.

При цьому важливо виявити факти дублювання функцій одне одного різними структурними підрозділами системи управління, оцінити можливість поєднання низки управлінських обов'язків конкретними менеджерами. Це дозволить скоротити управлінський апарат підприємства, знизити витрати на його утримання, підвищивши при цьому найбільш результативно працюючим менеджерам заробітну плату.

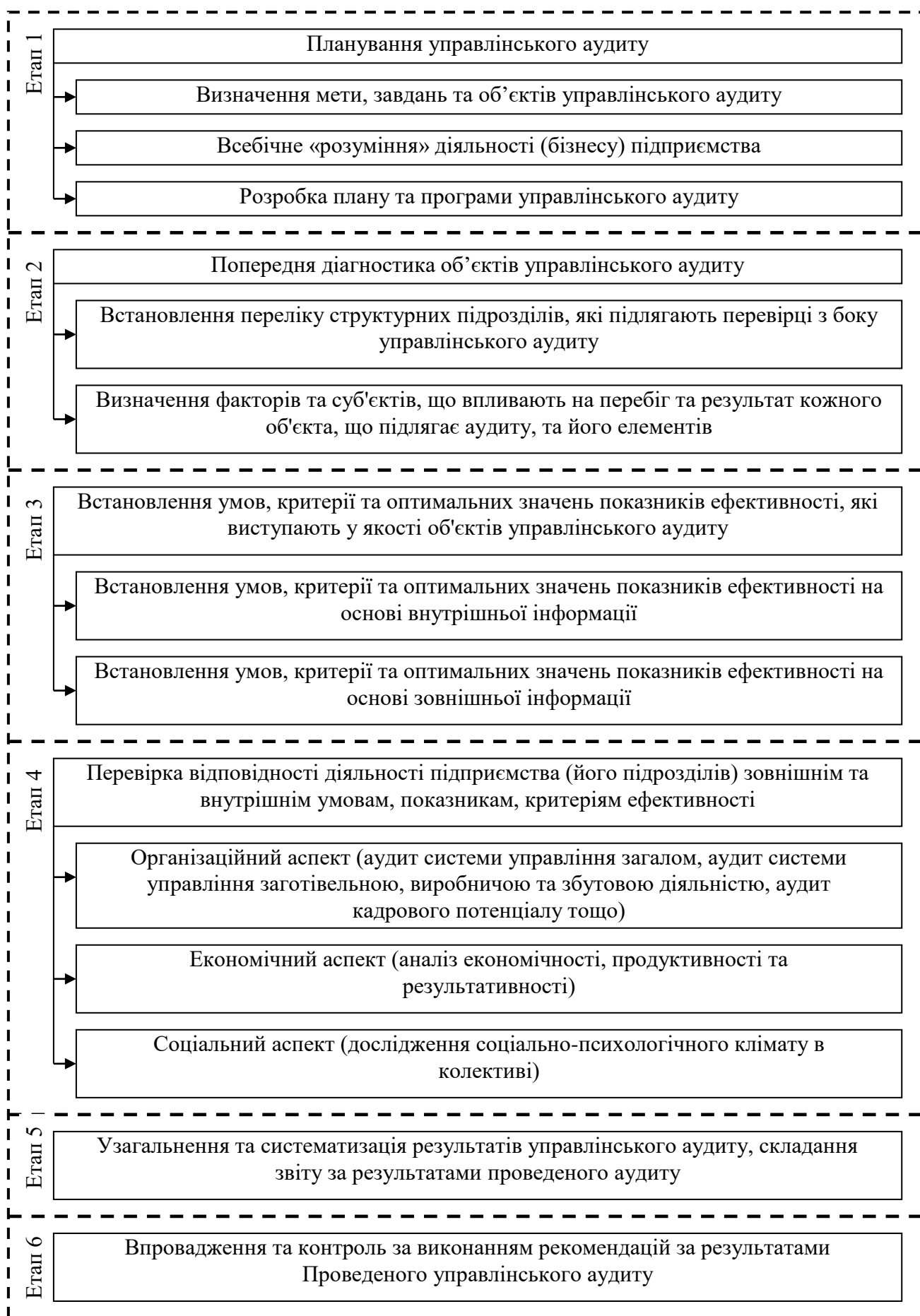

Рис. 3.1. Основні етапи проведення управлінського аудиту ефективності підприємства

Дослідження управлінськими аудиторами кадрового потенціалу організації включає оцінку здібностей та можливостей персоналу забезпечити ефективне функціонування підприємства, тобто. здібностей співробітників у певних організаційно-управлінських, фінансово-економічних, соціально-значущих й технічних умовах виконувати завдання, що стоять перед ними. У випадку невідповідності кадрового складу підприємства поставленим цілям та завданням може спостерігатися зниження ефективності, продуктивності та результативності роботи співробітників організації, зменшення вартості суб'єкта господарювання, його інвестиційної привабливості, а також зростання витрат, пов'язаних з реструктуризацією компанії у майбутньому, здійсненням антикризового управління чи інноваційного проектування тощо.

У межах управлінського аудиту кадрового потенціалу аудитори можуть провести хронометраж та аналіз наднормативних втрат робочого часу основних виробничих працівників підприємства, що дозволить розробити необхідний план заходів, який буде спрямований на максимальне зниження необґрунтованих та позапланових простоїв виробництва. Управлінські аудитори можуть здійснювати статистичний аналіз рівня професіоналізму основних виробничих працівників компанії, у своїй використовуються показники виконання індивідуально встановлених виробничих норм виробітку. У результаті всі основні виробничі працівники підприємства поділяються на три категорії: недовиконуючі обсяги; ті, що виконують у повному обсязі; ті, що перевиконують затверджені індивідуальні норми виробітку. За даними проведеного аналізу розробляються пропозиції щодо скорочення працівників, які не виконують встановлені норми виробітку; крім того, аудитори дають відповідні рекомендації, що дозволяють коригувати величину існуючих норм виробітку.

Економічний аспект діяльності підприємства характеризує обґрунтованість визначення потреби в запасах, методів розрахунку собівартості готової продукції, виборів постачальників та покупців, форм та термінів розрахунків з ними, визначення каналів збуту продукції, відображення операцій

у системі бухгалтерського обліку, дотримання вимог до оформлення облікової документації, достовірність результатів аналізу виконання фінансового, виробничого плану тощо.

Економічний аспект управлінського аудиту ефективності англійською можна позначити як три Е: економічність (economy), продуктивність (efficiency) та результативність (effectiveness).

Економічність полягає у зниженні витрат на ресурси, що купуються та використовуються, з урахуванням необхідної кількості та якості. Вона визначається як зменшення вартості ресурсів, які використовуються для діяльності, за збереження відповідної якості. Операція є економічною, якщо дозволяє придбати ресурси або надати послуги у відповідній кількості та якості за найменшою вартістю.

Аудит економічності діяльності підприємства як складової ефективності передбачає виявлення:

- рівня економічності та раціональності придбання, збереження та використання ресурсів (наприклад, персоналу, майна, виробничих й торговельних площ тощо);
- причин, що призвели до нераціональної та неекономічної діяльності;
- узгодженості діяльності підприємства з законодавчими та нормативними актами з питань економічності та раціональності.

Продуктивність забезпечується взаємозв'язком між виробництвом товарів, робіт, послуг, отриманням фінансових та інших результатів та використаними для цього ресурсами. Вона вирішує питання оптимізації використання ресурсів задля досягнення максимальних результатів діяльності.

Аудит продуктивності передбачає, що аудиторам необхідно встановити фактори, які здійснюють істотний вплив на продуктивне використання ресурсів підприємства, процесів виробництва товарів, робіт та послуг.

Мета аудиту продуктивності як елемента ефективності включає оцінку:

- рівня продуктивності, що досягнуто підприємством, програмою або діяльністю по відношенню щодо дотримання розумних стандартів;

- адекватності та надійності систем чи процедур, призначених для її вимірювання, доведення до відомості менеджерів вищої та середньої ланки;
- можливостей досліджувати та впроваджувати заходи, що підвищують продуктивність;
- процесів управління, інформаційних, аналітичних та інших прикладних систем, застосовуваних методів організації виробництва (обслуговування) щодо їхньої здатності досягати високої продуктивності.

Результативність розкриває рівень досягнення мети діяльності чи програми розвитку, а також прогнозований та реальний вплив на цю діяльність. Діяльність результативна, якщо вона забезпечує максимальне досягнення результату.

Результативність з позиції управлінського аудиту ефективності означає створення необхідної продукції відповідної якості, з використанням ефективних процесів та вихідних ресурсів відповідної якості та ціни.

При аудиті результативності насамперед перевіряється:

- повнота виконання певних видів робіт відповідно до вимог, що пред'являються до них;
- досягнення цілей шляхом ефективного застосування відповідних способів для досягнення оптимальних результатів.

Нерезультативність системи може полягати в її нездатності досягти оптимальної економічності, непродуктивності процесів, які призводять до виникнення великої кількості продукції невідповідної якості чи споживання великого обсягу ресурсів.

Методика розрахунку більшості економічних показників має на увазі зіставлення фактичних та планових значень з метою виявлення факторів, що призвели до виникнення відхилень. При цьому перелік та зміст показників є досить універсальним для всіх підрозділів підприємства, проте кожна компанія може розробити власні механізми стратегічного менеджменту та регламент їх застосування у практичній діяльності, використовуючи Систему збалансованих показників (Balanced Scorecard – BSC) та (або) інші методики.

Отже, система збалансованих показників дозволяє виявити взаємозалежність причинно-наслідкових зв'язків та критеріїв оцінки ефективності діяльності підприємства, факторів їх досягнення.

Соціальний аспект управлінського аудиту ефективності зачіпає соціальні процеси, особистісні відносини та взаємозв'язки, що виникають у трудовому колективі, включає кваліфікаційні характеристики співробітників підприємства. Аудитор має переконатися, що працівники:

- розуміють принцип нарахування та виплати заробітної плати, стимулюючих та інших додаткових виплат та пільг, методику оцінки результативності їх роботи;
- систематично проходять атестацію, підвищення кваліфікації та навчання, інструктаж з техніки безпеки;
- забезпечуються необхідною професійною літературою;
- задоволені роботою керівного менеджменту; організацією робочих місць, їх санітарним станом тощо.

Результатом дослідження соціальних аспектів може стати максимально об'єктивна атестація учасників управлінського колективу (управлінської команди) за підсумками роботи підприємства загалом й за сферами відповідальності кожного її елемента. Аудитор може аргументовано рекомендувати усунути працівників, які не відповідають сучасним вимогам до рівня кваліфікації та професіоналізму, пасивних, неініціативних співробітників, замінивши їх на попередньо підготовлених та відібраних у резерв для службового зростання людей, які мають високим інтелектуальним та творчим потенціалом. Заперечити таке рішення керівництва, що ґрунтується на результатах виконаного управлінського аудиту підприємства, практично неможливо. В процесі управлінського аудиту вивчаються не лише дані бухгалтерського обліку, що відображають здійснені факти господарської діяльності, але також ухвалені управлінські рішення, їх результати та контроль якості виконання процедур за результатами аудиту.

Аудитор самостійно визначає форму подання результатів управлінського

аудиту виходячи зі змісту завдання та очікуваних результатів. Результати управлінського аудиту можуть відображатися в вигляді аудиторського висновку чи звіту. При цьому вони можуть бути відкритими (публічними) повністю чи частково. Окремі дані, отримані у процесі управлінського аудиту, можуть бути закритими (конфіденційними) як такі, що представляють комерційну таємницю перевіреного підприємства.

Звіт за результатами проведеного управлінського аудиту ефективності діяльності підприємства має відображати загальний стан фінансово-економічної, організаційної та соціальної діяльності компанії, визначати «вузькі місця» та причини їх виникнення, рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності.

За підсумками управлінського аудиту можуть бути переглянуті:

- методика розрахунку потреби в запасах, запланований обсяг виробництва та збуту продукції, цінова та фінансова політика підприємства, методика аналізу ефективності бізнес-процесів, заходи щодо мінімізації ризиків – економічний аспект;
- посадові обов'язки працівників, облікова політика, організаційно-штатна структура – організаційний аспект;
- терміни виплати заробітної плати працівникам, додаткові виплати та пільги, методика оцінки результативності їх роботи з метою попередження та/або усунення конфліктних ситуацій у колективі – соціальний аспект.

Рекомендації щодо результатів управлінського аудиту мають відповідати таким основним вимогам:

- чітка аргументація та спрямованість на вжиття конкретних заходів;
- виключення можливості опротестування результатів аудиту чи неоднозначного трактування;
- адресність (спрямованість) рекомендацій особам, відповідальним за прийняття управлінських рішень.

Використання аудиторських рекомендацій у практичній діяльності підприємства сприятиме підвищенню ефективності його діяльності. А після

впровадження пропонованих змін на підприємстві необхідно провести аналіз змін з метою виявлення їх впливу на ефективність діяльності.

Висновки до розділу 3

1. Аудит ефективності призначений для отримання нової інформації, здійснення аналізу або отримання знань та при можливості складання рекомендацій для реалізації перетворень
2. Управлінський аудит посилює контроль за досягненням бажаного рівня економічності, ефективності та результативності діяльності компанії та формує передумови для створення конкурентних переваг.
3. Вітчизняні керівники та власники компаній за допомогою управлінського аудиту вирішують проблемні ситуації, а закордонні – прагнуть запобігти їх появі, підвищуючи прибутковість та ефективність діяльності.
4. Систематична реалізація методики проведення управлінського аудиту ефективності діяльності організації, дотримання етичних та методологічних принципів аудиту, облік галузевих особливостей діяльності підприємств дозволить дати комплексну оцінку ефективності їх функціонування (за трьома аспектами: економічний, організаційний та соціальний) та на її основі розробити, обґрунтувати та втілити відповідні рекомендації.

ВИСНОВКИ

Результати проведених досліджень дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Економічна ефективність – це поняття, яке й досі немає єдиного тлумачення. Проте найбільш зрозумілим є розуміння цієї категорії як зіставлення результату конкретних дій із спожитими (авансованими) ресурсами. Основними ознаками «ефективності» є ефект, результативність, корисність, якість доречність тощо. Вивчення наукового поля за даною проблематикою було визначено два підходи розрахунку рівня ефективності: «витрати-результат» та «результат-мета».
2. Аналіз отриманих результатів показав, що класичний метод DEA можна використовувати для оцінки ефективності економічних об'єктів, описуваних фінансовими показниками, а не обсягами витрачених ресурсів й віддачі. Для цього необхідно попередньо провести аналіз кореляційних зв'язків між вхідними та вихідними показниками та за необхідності перегрупувати вхідні дані в такий спосіб, щоб залежність між входами та виходами була прямо пропорційною. Результати, отримані в ході проведеного дослідження, дозволяють говорити про можливість застосування цього методу в системі оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства та використання його ресурсного потенціалу.
3. Проведений аналіз показав, що протягом 2021-2022 рр. по ТДВ "Чернівецький хімзавод" відбулося зростання ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства, а протягом 2022-2023 рр., навпаки її зниження. Крім цього, відзначимо, що саме у 2023 р. по підприємству спостерігається найнижчий рівень прибутковості та рентабельності за останні п'ять років.
4. Негативні зміни у фінансових результатах діяльності ТДВ "Чернівецький хімзавод" призвели до від'ємного чистого грошового потоку як в загальному, так і в розрізі операційної, інвестиційної та операційної діяльності.

5. Вплив змін валютних курсів протягом 2021-2022 рр., пов'язаний з повторним вторгнення російських загарбників, призвів до виникнення значних обсягів інших операційних доходів та витрат, адже підприємство частину продукції реалізує за кордон, а також купує сировину, зокрема тару та тарні матеріали в іноземних постачальників.
6. Факторний аналіз показав, що основною причиною зниження рентабельності, зокрема активів та власного капіталу, протягом 2022-2023 рр. був викликаний значним зменшення рентабельності реалізації продукції, товарів, робіт й послуг.
7. Багато дослідників визначають, що аудит ефективності – це незалежна, конфіденційна, платна форма фінансового контролю, спрямована на оцінку результативності самої системи управління підприємства та практичної його діяльності незалежними спеціалістами на договірних засадах. На нашу думку, аудит ефективності може бути як зовнішнім (аудит спеціального призначення), так і внутрішнім, що здійснюється внутрішнім аудитором (аудиторською службою) – висококваліфікованим працівником підприємства чи зовнішнім спеціалістом на основі застосування аутсорсингу.
8. Управлінський аудит – необхідний та ефективний інструмент прийняття управлінських рішень на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях, який охоплює практично всі сторони діяльності підприємства та дозволяє проводити економічно обґрунтовану політику в сфері підвищення ефективності обліку витрат та калькулювання собівартості продукції, ціноутворення, збуту та постачання, інвестицій тощо.

Результати проведених досліджень дали змогу розробити систему пропозицій щодо підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств та використання всіх видів ресурсів, а саме:

1. Дотримуватися вітчизняних та світових екологічних стандартів виробництва та маркування лакофарбової продукції, що дозволить зменшити шкідливий вплив на навколишнє середовище, оптимізує податкові платежі та утримати або розширити нові ринки збуту.

2. Проводити активну маркетингову політику щодо розширення ринків збуту лакофарбової продукції як всередині країни, та і за її межами, що дозволить збільшити завантаження виробничих потужностей на стратегічну перспективу, а отже й обсяги доходів від основної діяльності підприємства.
3. Надавати й надалі в оренду частину складських площ, які не використовуються підприємством, що дасть змогу, з однієї сторони, зменшити витрати на їх утримання, а з іншої, забезпечить одержання додаткового прибутку.
4. Розглянути можливість застосування у практичній діяльності підприємства економіко-математичної моделі, такі як Data Envelopment Analysis, в системі комплексної системи управління ефективністю функціонування та використання ресурсів ТДВ "Чернівецький хімзавод".
5. Оновити версію програмного продукту «Акцент» з 7.0 на 7.4, що дозволить безпосередньо зберігати стандартні звіти у MS Excel, тобто не потрібно зберігати HTML у формат MS Excel.
6. Використовувати й надалі 100 % амортизаційних відрахувань та частини чистого прибутку на оновлення парку основних засобів, які відповідають сучасному етапу розвитку НТП, що дозволить підвищити конкурентоспроможність та ефективність діяльності підприємства.
7. Нарощувати ділову активність підприємства шляхом збільшення виробництва лакофарбової продукції, яка користується попитом на вітчизняному та іноземному ринках, завдяки придбання нових ліцензійних прав на об'єкти промислової власності.
8. Користуватися і надалі послугами аудиторських компаній в системі стандартної оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності, а також розширення спектру наданих послуг з врахування потреб управління.

Впровадження запропонованих нами заходів сприятиме покращенню контрольно-аналітичного забезпечення ефективністю функціонування підприємства в наступних звітних періодах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюх О. В. Аудит управлінської діяльності: проблематика узгодження дефініцій // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Економіка, політологія, історія. 2012. Вип. 10 (162). С. 175–185. URL : http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/63_2022/31.pdf
2. Аудит: Практическое пособие / Кузьминский А., Кужельный Н., Петрик Е., Савченко В., и др. Київ : Учетинформ, 1996. 283 с.
3. Байда Б. Ф. Дослідження поняття «ефективність» в системі розвитку туристичних компаній // Держава та регіони. 2019. № 6. С. 20-23. URL : http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2019/6_2019/6.pdf
4. Бізнес-словник: економіка, фінанси, банки, інвестиції, кредити : англо-укр. ; понад 12 500 термінів / уклад. С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко. Київ : Школа, 2012. 720 с.
5. Благун І. С. Оцінка ефективності комерційних банків за допомогою методу DEA // Бізнес Інформ. 2020. №11. С. 192–197. URL : <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-11-192-197>
6. Брагіна О. С., Стельмащук Д. Д. Порівняльна оцінка ефективності діяльності підприємства за системним та інтегральними підходами // Економічний журнал Одеського політехнічного університету. 2023. № 2 (24). С. 24-34. С. 25-34. URL : <https://economics.net.ua/ejopu/2023/No2/24.pdf>
7. Вербова О. С., Вербовий М. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Львів : Новий світ, 2000, 2019. 391 с
8. Гарматюк О. В. Методичні підходи до оцінювання ефективності збутової діяльності підприємств // Економічний простір. 2024. № 190. С. 3-7. URL : <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1446/1391>
9. Гриценко В. І., Бажан Л. І. Кваліметричний підхід до моделювання оцінки синергетичного ефекту функціонування транспортно-логістичної системи // Control Systems and Computers. 2021. № 2-3. С. 3-19. URL : http://usim.org.ua/?page_id=14098&lang=uk

10. Деренська Я. Оцінка ефективності діяльності підприємства // Механізм регулювання економіки. 2023. № 1. С. 81-85. URL : <http://mer-journal.sumy.ua/index.php/journal/article/view/134>
11. Долгіх Я. В. Оцінка та аналіз методом DEA ефективності відтворення наукових кадрів закладів вищої освіти регіонів України // Економіка і управління. 2020. № 3. С. 118-126. URL : <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/8959/1/1.pdf>
12. Забезпечення ефективності діяльності підприємства / Далик В. П. та ін // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2023. № 10. URL : <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/42620>
13. Заворотній М. В. Оцінка ефективності системи управлінської звітності // Економіка і регіон. 2024. № 3 (94). С. 141-147. URL : <https://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/3499>
14. Каплун О., Яцишин С. Контроль якості проведення аудиту ефективності // Наукові записки. 2024. Вип. 15. С. 282–284.
15. Кернасюк Ю. В. Застосування методу DEA для оцінки розвитку аграрного сектору економіки // Економіка АПК. 2020. № 10. С. 14-21. URL : https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Ekonomika%20APK_Iss.10_2020_14-21.pdf
16. Кишакевич, Б., Максишко, Н., Гриценко, К., Ворончак, І., Демедюк, Б. Аналіз ефективності цифровізації малих та середніх підприємств країн ЄС за допомогою DEA-моделей // Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2024. # 3(56). PP. 215–229. URL : <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4344>
17. Колісник Г. М., Гелей Л. О., Шуліко А. О. Управлінський аудит як вид надання консалтингових послуг // Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 63. С. 158-164. URL : http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/63_2022/31.pdf
18. Костирко Р. О. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Харків : Фактор, 2010. 784 с.
19. Кравченко В. О. Ефективність діяльності підприємства: зміст, види та роль в сучасних умовах // Економіка та суспільство. 2024. № 65. URL :

<file:///C:/Users/user/Downloads/4466-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4382-1-10-20240917.pdf>

20. Кучер С. Аудит: як бути фінансово прозорим та покращити ефективність управління // Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета online». URL : <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/audit-yak-buti-finansovo-prozorim-ta-pokrashchiti-efektivnist-upravlinnya.html> (дата публікації: 02 серпня 2024).
21. Лямець В. І., Тевяшев А. Д. Системний аналіз ; 2-е вид., перероб. та допов. Харків : ХНУРЕ, 2014. 448 с.
22. Мандріка А. Ю. Використання динамічної моделі оцінювання ефективності на основі використання підходу до оболонкового аналізу даних для дослідження діяльності енергорозподільчих підприємств України // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки. 2016. Вип. 18(2). С. 189–194. URL : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_18/2/50.pdf
23. Мардус Н. Ю. Управлінський аудит як різновид внутрішнього аудиту // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я : матеріали XXVIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 28-29 жовтня 2020 р. Харків : Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», 2020. Ч. III. С. 193. URL : https://www.kpi.kharkov.ua/archive/microcad/2020/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F%2014/%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B414_190.pdf
24. Маркіна І. А. Методологічні питання ефективності управління // Фінанси України. 2019. № 6. С. 24-32.
25. Мних Є. В., Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз : підруч. Київ : КНТЕУ, 2014. 536 с.
26. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки : Наказ Міністерства фінансів України від

- 14.02.2006 р. № 170. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06#Text>
- 27.Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій : Наказ Агентства з питань запобігання банкрутства підприємств та організацій від 30.11.1999 р. № 291. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98#Text>
- 28.Методика поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій : Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 26.06.1997 р. № 81. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97#Text>
- 29.Методичні рекомендації по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій : Лист Державної податкової адміністрації України від 27.01.1998 р. № 759/10/20-2117. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2117225-98#Text>
- 30.Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховуванням банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : Наказ Міністерства економіки України від 19.06.2006 р. № 14. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06#Text>
- 31.Миронова М. І. До питання методології оцінювання ефективності бізнесу // Підприємництво і торгівля. 2019. Вип. 24. С. 115-119. URL : <https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/DOI/2522-1256-2019-24-17.pdf>
- 32.Назарова К. О., Зубаха М. В. Основні детермінанти аудиту ефективності підприємств суспільного інтересу // Ефективна економіка. 2022. № 1. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9867>
- 33.Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
- 34.Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290. URL :

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text>
35. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>
36. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток» : Наказ Міністерства фінансів України від 28.12.2000 р. № 353. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01>
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01#Text>
37. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність» : Наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text>
38. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами» : Наказ Міністерства фінансів України від 19.05.2005 р. № 412. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05#Text>
39. Нікольчук Ю. М., Лопатовська О. О. Ефективність використання фінансових ресурсів підприємства : теоретико-методичні та практичні аспекти оцінки // Трансформаційна економіка. 2023. № 4. С. 59-65. URL : <https://www.transformations.in.ua/index.php/journal/article/view/49/48>
40. Отенко І. П. Ефективність як основне поняття та критерій діяльності підприємства // Бізнес Інформ. 2020. №6. С. 190–195. URL : https://www.business-inform.net/article/?year=2020&abstract=2020_6_0_190_195
41. Отенко В. І. Формування аналітичного інструментарію оцінки ефективності діяльності підприємства // БІЗНЕС-ІНФОРМ. 2015. № 5. С. 232-237.
42. Пилипко А. Г. Формула вирішення управлінських завдань – марево чи реальність // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць. Харків : Вид-во ХорРІ НАДУ «Магістр», 2005. № 1 (23). 356 с.
43. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
44. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за

- активними банківськими операціями : Постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 р. № 351. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#n791>
- 45.Полякова Л. М., Монах В. С., Демків Н. І. Методика аудиту. Львів : Видавництво Національного університету«Львівська політехніка», 2022. Ч. 2. 120 с.
- 46.Порядок проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання державних підприємств і підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, та підготовки на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновків про наявність ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства : Наказ Міністерства юстиції України від 26.02.2013 р. № 327/5. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0331-13>
- 47.Рац О. М. Визначення сутності поняття «ефективність функціонування підприємства» // Економічний простір : Зб. наук. праць. 2015. №15. С. 275-285.
- 48.Рилєєв М. С. DEA-метод в системі оцінки ефективності діяльності підприємств лакофарбової промисловості // Збір. студ. наук. праць ЧТЕІ ДТЕУ. Вип. XXXV. Чернівці : ЧТЕІ ДТЕУ, 2024. С. 345-348.
- 49.Розіт Т. В., Слюніна Т. Л. Проблеми організації управлінського обліку та роль управлінського аудиту на підприємствах // Електронне наукове фахове видання Мукачівського державного університету «Економіка та суспільство». 2018. № 18. С. 1012–1016 URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/140.pdf
- 50.Рудницький В. С. Методологія і організація аудиту. Тернопіль : Економічна думка, 2018. 196 с.
- 51.Селезньова, Г. О., Іпполітова І. Я. Ефективність системи управління підприємством // Електронний журнал «Інфраструктура ринку». 2020. № 39. URL : <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/22851>

52. Слободяник Ю. Б. Концепція ефективності в аудиті // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2021. № 11-12. С. 101-109. URL : <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2021/288-289/pdf/101-109.pdf>
53. Сметанюк О. А., Созівець О. П. Етимологія категорії “ефективність управління організацією” // Актуальні проблеми економіки. 2019. № 8(98). С. 136–140.
54. Сурмін Ю. П. Теорія систем й системний аналіз : навч. посіб. Київ : МАУП, 2013. 368 с.
55. Устенко О. Л. Економіка підприємництва : метод. посіб. Устенко. Київ : МАУП, 2012. 44 с.
56. Фінансовий аналіз як інструмент управління підприємством : офіц. веб-сайт Навчального центру «Данко». URL : <https://danco.com.ua/ua/useful/finansovij-analiz-yak-instrument-upravlinnya-pidpri%dl%94mstvom/>
57. Хаблюк О., Яцишин С., Голяш І. Маркетинговий аудит як інструмент оцінювання ефективності бізнесу // Галицький економічний вісник. 2019. Т. 60. №5. С. 129–136. URL : <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/30931>
58. Чирак І. Давид Рікардо – визначний лідер класичної політичної економії (до 250-річчя з дня народження) // Вісник економіки. 2022. № 1. С. 171-190.
59. Шавріна Ю. В., Слюніна Т. Л. Аудит фінансових результатів підприємства // Бізнес Інформ. 2024. №6. С. 308–314. URL : <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-6-308-314>
60. Шашина, М. В., Недзельський, А. О. (2023). Оцінювання ефективності управління ресурсами підприємства як інструмент забезпечення прибутковості // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна). 2023. № 1, С. 125–132. URL : <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2023-1-17>
61. Шкурат М. Є., Узбек Г. Р. Сучасні методи підвищення ефективності бізнес-процесів компаній в епоху цифрової трансформації // БІЗНЕСІНФОРМ. 2024. № 5. С. 136-145. URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-5_0-pages-136_145.pdf

62. Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 174–177. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/38.pdf
63. Ячменьова В. М., Височина М. В., Сулима О. Й. Ефективність управління діяльністю промислового підприємства та діагностика загроз: монографія. Сімферополь : ВД АРІАЛ, 2013. 472 с.
64. Arens Alvin A, Loebbecke James K. Auditing ; 5 th ed. New Jersey : Upper Saddle River., Prentice-Hall Inc., 1995. 551 p. URL : <https://us.scribd.com/doc/37022658/Audit-Arens-Lobbec>
65. Banker R. D., Charnes A., Cooper W. W. Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis // Management Science. 1984. Vol. 30, №. 9. PP. 1078–1092. URL : <https://www.jstor.org/stable/2631725>
66. Charnes A., Cooper W., Rhodes E. Measuring the Efficiency of Decision-Making Units // European Journal of Operational Research. 1978. №. 2. PP. 429–444. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0377221778901388>
67. Debreu G. The Coefficient of Resource Utilization // Econometrica. 1951. № 19. PP. 273-292. URL : <http://dx.doi.org/10.2307/1906814>
68. Dolan Edwin G. Introduction to Economics (Combined) ; 4 th ed. New Haven (Connecticut) : BVT Publishing, Yale University, 2010, 701 p. URL : <https://www.bvtpublishing.com/book/10>
69. Drucker Peter E. The Effective Executive. Harvard : HarperCollinsPub/Zshers. 2006. 2002 p. <https://dtleadership.my/wp-content/uploads/2019/05/Drucker-2006-The-Effective-Executive-The-Definitive-Guide-to-Getting-the-Right-Things-Done.pdf>
70. Farrell M. J. The Measurement of Productive Efficiency // Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General). 1957. Vol. 120. №. 3. PP. 253-290. URL : <https://www.jstor.org/stable/2343100>
71. Horngren C. T. Sundem G. L., Stratton W. O. Introduction to Management Accounting ; 11th ed. New Jersey : Upper Saddle River., Prentice-Hall Inc., 1999.

- 763 p. URL : <https://archive.org/details/studyguideintrod0000selt>
- 72.http://uk.wikipedia.org/wiki/Економічна_ефективність.
- 73.Leibenstein H. Allocative Efficiency and X-Efficiency // The American Economic Review. 1966). № 56. PP. 392-415.
- 74.Mescon Michael H., Albert Michael, Khedouri Franklin Management. 3 d ed. New York : Harper & Row, 1988. 777 p. URL : <https://archive.org/details/management0000mesc>
- 75.McConnell Campbell R.,Stanley L., Flynn Sean Masaki Brue Economics: Principles, Problems, and Policies ; 19 th ed. Boston, Ma. : Irwin/McGraw-Hill, 2011. 1652 p. URL : <https://archive.org/details/economicsprincip0000nota>
- 76.Robertson J. C., Louwers T. J. Auditing ; 9th ed. Boston, Ma. : Irwin/McGraw-Hill, 1999. 814 p. URL : <https://www.amazon.com/Auditing-Louwers-Timothy-Ph-D-Robertson/dp/0072906952>